

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра історії України**

**ПРОТИСТОЯННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ
РАДЯНСЬКОМУ РЕЖИМУ (1946 – 1950) рр.
Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконав:

студент 6 курсу, 601 групи
Спеціальності 032 історія та археологія
Худяк Віталій Михайлович
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Рєєнт О.П.

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ 2025 р.
Зав. кафедрою _____ проф. Добржанський О.В.*

Чернівці – 2025

Анотація

до дипломної роботи другого (магістерського) рівня вищої освіти,
здобувача вищої освіти 601 гр. факультету історії, політології та
міжнародних відносин

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Спеціальність 032 - Історія та археологія

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, 2025 р.

Худяка В.М.

***На тему: “ПРОТИСТОЯННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ
РАДЯНСЬКОМУ РЕЖИМУ (1946 – 1950) рр.”***

Магістерська робота присвячена дослідженню протистояння українського визвольного руху радянському режиму в 1946-1950 рр. – одному з найскладніших і найнапруженіших періодів в історії визвольної боротьби.

Робота аналізує умови, що визначали радикалізацію політики СРСР першочергово в західноукраїнському регіоні, механізми функціонування репресивно-каральної системи та масштабні операції, спрямовані на ліквідацію визвольного руху. Особливе місце відведено дослідженню адаптаційних стратегій націоналістів – переходу до більш дрібних збройних одиниць. Джерельну основу становлять офіційні радянські документи та спогади борців за волю України.

У роботі доведено, що український визвольний рух у 1946-1950 роках, незважаючи на жорстокі репресії, залишався помітним політичним та військовим чинником у регіоні.

Ключові слова: український визвольний рух, радянська влада, протистояння.

Abstract

to the diploma thesis of the second (master's) level of higher education,
higher education recipient 601 gr. Faculty of History, Political Science and
International Relations

Chernivtsi National University named after Yury Fedkovich

Khudyak V.M.

***On the topic: "RESISTANCE OF THE UKRAINIAN LIBERATION
MOVEMENT TO THE SOVIET REGIME (1946 – 1950)"***

This master's thesis is devoted to the study of the Ukrainian liberation movement's resistance to the Soviet regime in 1946-1950, one of the most difficult and tense periods in the history of the liberation struggle.

The thesis analyzes the conditions that determined the radicalization of the USSR's policy, primarily in the western Ukrainian region, the mechanisms of the repressive-punitive system, and large-scale operations aimed at eliminating the liberation movement. Special attention is given to the study of the adaptation strategies of nationalists – the transition to smaller armed units. The source material consists of official Soviet documents and memoirs of fighters for Ukraine's freedom.

The work proves that the Ukrainian liberation movement in 1946-1950, despite brutal repression, remained a significant political and military factor in the region.

Keywords: *Ukrainian liberation movement, Soviet power, confrontation.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Худяк В. М.
(підпис)

Заява

Студента, Худяка В.М.

Номер студентської книжки: 244983

Я заявляю, що наукова робота: Протистояння українського визвольного руху радянському режиму (1946-1950 рр.).

Була підготовлена виключно мною, * і:

А. Не порушує авторські права третіх осіб у відповідність із законом про авторське право.

Б. Повністю або частково була використана в якості основи для отримання диплому про вищу освіту або наукового ступеня мною чи іншою особою.

1) Крім того, я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи збігається з друкованою.

Даною заявою я підтверджую, що був, (-ла) проінформований, (-а) про права та обов'язки студента,(-ки) Університету, про правила, що стосуються перевірки оригінальності наукових робіт. Тому я заявляю, що я згоден,(-на) на обробку моїх письмових робіт у відповідності з антиплагіатними процедурами Університету, а також на архівування цих робіт в базі даних інтернет системи Turnitin Similarity згідно з антиплагіатними правилами і процедурами Університету.

Я також свідомий, (-ма) того, що у випадку, якщо робота написана мною, за рішенням Комісії університету буде містити факти, які суперечать умовам зазначеним у цій заяві, або, якщо коефіцієнти виходять за межі гранично допустимих норм (згідно **Додатку 2**), робота буде повернута на доопрацювання.

Дата

Підпис

*Беручи до уваги істотний внесок з боку керівника наукової роботи.

ЗМІСТ

Вступ	6
Розділ I. Війна завершилася, а боротьба триває: діяльність визвольного руху в умовах післявоєнної радянізації (січень 1946 – лютий 1947 рр.)	15
Розділ II. Зміна тактики: курс на посилення репресій щодо населення, колективізації та тиску на борців за незалежність (березень – грудень 1947 р.)	42
Розділ III. Болісний удар, але не смертельний: завершальна фаза активного протистояння українського визвольного руху тоталітарному режиму, втрата провідника (січень 1948 – 5 березня 1950 рр.)	62
Висновки	89
Список використаних джерел та літератури	92

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вона, у першу чергу, є актуальною завдяки зацікавленості суспільства дізнатися більше про український визвольний рух. На такий попит, на жаль, вплинула і теперішня непроста ситуація в Україні. На сьогоднішній день ми відстоюємо незалежність у війні з Росією. А тема магістерської відображає не тільки боротьбу за незалежність в умовах тоталітарної радянської влади, а й символізує прагнення до національного суверенітету і сьогодні.

У період від 1946 по 1950 роки українські націоналісти продовжували вести збройну боротьбу проти окупаційного режиму, відмовляючись від будь-якої капітуляції та провадили просвітницьку роботу серед населення. Події, зокрема, і досліджуваного відтинку часу, зробили свій внесок у формування любові до волі та незалежності. Тема демонструє, що традиції військової справи в нас існують не один десяток років.

Актуальним є також вивчення методів радянських репресій, бо й зараз українці зазнають їх з боку РФ. Аналіз взаємодії між повстанцями та місцевим населенням дає змогу краще розуміти реалії того часу.

ОУН і УПА відомі й за кордоном. В першу чергу слід згадати Польщу та Росію, де до них не найкраще ставлення. На перший погляд в сучасній Україні ставлення до цих двох утворень має бути тільки позитивним, але, на жаль, це не так.

Досі існують розбіжності між людьми, для когось відомі історичні постаті визвольного руху такі як Степан Бандера, Роман Шухевич, Василь Кук або ж просто пересічні повстанці чи члени підпілля є героями, гордістю України на рівні Тараса Шевченка, Лесі Українки чи Богдана Хмельницького, а для інших – людьми, які займалися розбійництвом та заважали спокійно жити населенню. Звичайно, що до формування такого ставлення доклала своїх зусиль і радянська пропаганда, яка й досі перемагає у головах певної кількості людей.

Діяльність ОУН і УПА досліджували чимало українських істориків, проте велика кількість праць доволі давня. А щоб остаточно розвіяти всі міфи серед населення стосовно українського визвольного руху, його потрібно й надалі досліджувати, а ці напрацювання популяризувати.

Користуючись цікавістю пересічних громадян до цього непростого відтинку українського минулого історикам слід продовжувати висвітлювати не до кінця ще відомі моменти, які стосуються визвольного руху, доносити через свої праці правду читачеві, підкріплену фактами.

Об’єктом дослідження є опір українських націоналістичних сил окупаційній владі.

Предметом дослідження – політична, ідеологічна та військово-підпільна діяльність українського визвольного руху у протистоянні радянському режиму в Україні у 1946-1950 рр.

Мета роботи – дослідити та проаналізувати специфіку, основні види діяльності підпілля у їхньому протистоянні радянському режимові.

Поставлена мета обумовила наступні дослідницькі **завдання**:

- розглянути боротьбу українського визвольного руху в перші повоєнні роки;
- визначити обставити посилення тиску на націоналістів у березні – грудні 1947 р.);
- висвітлити протистояння визвольного руху проти радянського режиму в 1948-1950 рр.;
- дослідити масштаби репресій проти повстанців;
- проаналізувати наслідки діяльності визвольного руху для українського суспільства, політики та культури, а також їхнє місце в історичній пам’яті України.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 10 січня 1946 року, коли розпочалася друга «Велика блокада» до 5 березня 1950 року (у Білогорщі біля Львова загинув головнокомандувач УПА та керівник підпілля ОУН Роман Шухевич).

Територіальні межі: землі нинішніх Волинської, Рівненської, Львівської (Львівської та Дрогобицької), Івано-Франківської (Станіславської) та Тернопільської. Крім того, окремі загони повстанців активно діяли в Житомирській, Хмельницькій (Кам'янець-Подільській), Вінницькій та Київській областях.

Методи дослідження. У дипломній роботі були використані наступні ключові загальнонаукові та конкретно-історичні **методи**: критичного аналізу джерел; порівняльний; кількісний; узагальнюючий; крім того – метод історичного синтезу.

Історіографія проблеми. Тема протистояння українського визвольного руху радянському режиму в 1946-1950 роках привертала увагу багатьох істориків. Історіографію даної теми можна поділити на три основні групи: українську, діаспорну та зарубіжну.

В українській історіографії після відновлення незалежності України спостерігається переосмислення подій, пов'язаних із діяльністю ОУН і УПА. Дослідники прагнуть подолати радянські ідеологічні стереотипи та об'єктивно висвітлити визвольну боротьбу українського народу проти тоталітарного режиму.

Наприклад, в праці В. Г. Дмитрука [54] розглядаються ключові події, постаті, ідеологічні основи боротьби за незалежність. Автор використовує різноманітні джерела, включаючи архівні матеріали, спогади учасників, щоб створити цілісну картину боротьби за українську свободу.

Книга «Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів» [87] досліджує роль УПА в умовах боротьби з радянським і нацистським режимами. У впорядкованому Юрієм Сливкою та редагованому Ярославом Ісаєвичем виданні представлені різноманітні матеріали, які підкреслюють героїзм та боротьбу повстанців за незалежність у складних умовах тоталітаризму.

Варто згадати про праці В. В'ятровича: «Друга польсько-українська війна. 1942 – 1947», «Українська повстанська армія у світлі західної преси 1946-1947 роки». Їх назви самі красномовно говорять про зміст.

Олександр Іщук [57] – автор книги в якій мовиться про діяльність ОУН(б) на Північно-західних українських землях у 1948-1952 рр. Юрій Киричук [62] – автор праці, С. В. Кульчицький та Юрій Сливка – відповідальні редактори робіт в яких йдеться здебільшого про діяльність та боротьбу визвольного руху в роки Другої світової війни та післявоєнного періоду.

Віталій Мазуренко [68] у своїй роботі розповідає про рейд УПА в Румунію в 1949 році. Праця Анатолія Русначенка [80] розповідає не тільки про національно-визвольний рух України, а й про рухи опору в інших республіках на Заході СРСР.

В книзі Ковальчука Володимира [63] розповідається про час героїчної історії боротьби за незалежність України в ХХ столітті. На підставі численних документів, в даній роботі розповідається якою була та як функціонувала мережа ОУН, досліджено їх методи діяльності та ефективність. Також в праці на прикладі участі населення Центральної, Південної та Східної України в ОУН розвінчується міф більшовиків про націоналістів, які є нібито суто західноукраїнським явищем.

У праці Жилук Вікторії Миколаївни [55] досліджується діяльність Організації українських націоналістів та Української повстанської армії на Житомирщині. Спираючись на широке коло джерел, особливо на документи архіву Управління Служби безпеки України у Житомирській області, висвітлено різні аспекти національно-визвольної боротьби проти більшовиків в краї.

В книзі Деревінського Василя [52] досліджуються ідейно-теоретичні основи національної політики ОУН(б) в 40-х роках ХХ століття і спроби її реалізації, зокрема і в повоєнний період.

В робітв Антонюка Ярослава [40] беручи до уваги архівні документи, спогади очевидців та літератури розповідається про виникнення, розвиток та діяльність Служби безпеки ОУН на території Волинської області. Спроба розповісти про відносини СБ в тому числі з більшовиками, зміни в тактиці та стратегії ОУН.

Інформація стосовно видавничо-пропагандистської діяльності ОУН присутня в роботі Олександри Стасюк [85]. Одна з новинок, яка присвячена ОУН-УПА є книга Івана Патриляка [76] 2024 року, де описані події від кінця Української революції до останніх років боротьби визвольного руху за вільну Україну.

Ще варто згадати про працю Нестора Мизака “За тебе, свята Україно ” у двох книгах на основі аналізу, документів та спогадів учасників визвольного руху досліджуються події, які відбуваються на території південної Тернопільщини, де загони Української повстанської армії чинили безстрашний опір поневолювачам.

Діаспорна історіографія теж зробила суттєвий внесок у формування об’єктивного погляду на діяльність визвольного руху. Вона розвивалася серед українців, які опинилися в еміграції. Свобода слова дозволила дослідникам першими подати неідеологізовану картину визвольної боротьби, спираючись на збережені документи.

Спочатку слід розпочати з книги Миколи Лебеда, який був одним із провідних членів ОУН, активним організатором визвольного руху на території України. Книга «УПА. Українська повстанська армія» присвячена висвітленню визвольної боротьби українського народу в тому числі проти більшовицької Москви. Петро Содоль, американський публіцист та громадський діяч українського походження, який брав участь у війні в В’єтнамі, видав книгу «Українська повстанська армія 1943-49 рр.», в якій наведений короткий енциклопедичний нарис історії збройної боротьби УПА в 1943-1949 роках та дає неповний – тимчасовий реєстр – членів УГВР, провідних активістів ОУН та старшин УПА, в тому числі із біографічними

нарисами, організаційними схемами, із ілюстративним матеріалом того періоду.

Зарубіжна історіографія не пов'язана безпосередньо з українським середовищем, вона розвивалася, до прикладу в Польщі. Дослідники вивчали український визвольний рух у контексті політичних процесів у Східній Європі та боротьби з комуністичним режимом.

Серед польських істориків найпомітнішою є постать Гжегожа Мотики, автора праці «Ukraińska partyzantka 1942-1960», у якій проаналізовано як антирадянську діяльність УПА, так і складні українсько-польські відносини.

У загальному, історіографія на тему «Боротьба українського визвольного руху проти радянського режиму» дуже багата та різноманітна й надалі продовжує розвиватися, здебільшого, українськими науковцями, які спираючись на відкриті архіви створили найбільш правдиву картину визвольної боротьби зазначеного періоду.

Аналіз основних джерел. Джерельна база є комплексною і включає різноманітні за походженням та змістом матеріали, що дозволяють всебічно відтворити події, пов'язані з темою дипломної роботи.

У серії томів літопису УПА [7, 8, 9] зібрані інформаційні документи, що були підготовлені Центральним комітетом КП(б)У, обкомами партії, НКВС, МВС та МДБ-КДБ. Видання містить важливі архівні матеріали, які ілюструють тактику і методи боротьби радянських органів проти УПА.

Окремо хочеться згадати про літопис УПА том 19 та 50, в першому присутні документи і матеріали, звіти, огляди, новини з терену, інструкції, пресові видання, листування, які містять інформацію про діяльність визвольного руху на території Північної Буковини та Північної Бессарабії. В другому документи підпілля ОУН за 1948-1950 рр. щодо суспільно-політичної та економічної ситуації на території Тернопільщини.

Також варто виділити підпільний журнал «Chornyi lis» [38]. Видання відображає діяльність Станіславського тактичного відтинка УПА і містить статті на політичні, соціальні та військові теми. У журналі акцентується на

боротьбі за незалежність України та висвітлюються проблеми, з якими стикалася повстанська армія.

Слід згадати і про Літопис нескореної України у двох книгах [5, 6], де опубліковані матеріали, документи, спогади про ті події. Стосуються вони становлення українського визвольного руху та боротьби із більшовиками. Демонструються криваві репресії та депортації населення у віддалені регіони СРСР.

За загальною редакцією професора Володимира Сергійчука [27, 28] були упорядковані документи, які стосуються Романа Шухевича, з яких дізнаємося про його життя та діяльність. Вони дають змогу зрозуміти як ставилася до нього радянська влада. Також ним були упорядковані «Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр.». Це документи більшовиків, які стосуються боротьби з українськими націоналістами, терору та виселень мирних жителів із Західної України.

Також за редакцією Володимира Сергійчука у збірці документів “Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939-1959)” [34] розповідається про життя та діяльність Голови Револуційного Проводу Організації Українських націоналістів Степана Бандери.

За Сергійчуком Володимиром було ще видання “Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецбоїв НКВС-НКДБ під виглядом ОУН-УПА” [29] , яке має документи, в яких розповідається про методи компрометації українського визвольного руху спецслужбами радянської влади. Це видання дає зрозуміти, що багато злочинів проти мирного населення, в яких звинувачували визвольний рух, насправді були виною комуністів.

В джерелі «УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942-1950 рр.» [36], міститься інформація про бойові зіткнення повстанців із нацистами, поляками та більшовиками.

Важливе місце серед джерел посідають спогади учасників визвольного руху. Дуже цінною є книга Романа Хархаліса [95] – людини, яка воювала в

лавах УПА. В даній праці автор розповідає про себе та й загалом про непросте життя середньостатистичного солдата повстанської армії, який боровся проти окупантів, став жертвою НКВД та депортації на роки до далеких районів СРСР.

Також варто згадати про спогади Василя Галаси [48], провідного члена ОУН, який розповідає про свій життєвий шлях, становлення організованого націоналістичного руху на Тернопільщині, розгортання масової збройної боротьби ОУН та УПА на Закерзонні 1944-1947 роках та протистояння повстанців радянському режиму на Волині в кінці 1940-х та на початку 1950-х років. Не варто забувати й про спогади його дружини – Марії Савчин [81] «Тисяча Доріг», їхні спогади в якійсь мірі перегукуються і розповідають про те ж, проте вони є різними творами, кожен з яких має свою неповторну цінність.

Список буде неповним без спогадів Максима Скорупського [82] «Туди де бій за волю», книга поділена на три частини. В другій частині він розповідає про долю кур'єрки УПА Ольги Горошко, з якою Максим Скорупський був знайомий особисто, та її боротьбу проти більшовиків в 1944-1949 роках. В третій частині автор вказує на неточності авторів тих статей, які були надруковані в «Літописі УПА».

Таким чином, використана джерельна база та історіографія дали можливість повною мірою досягти мети дипломної роботи та виконати поставлені у ній завдання.

Практична цінність отриманих результатів полягає у можливості використання матеріалів дослідження для розробки лекційних курсів, семінарів та методичних матеріалів з історії України. Також для документальних матеріалів, публіцистичних статей, освітніх проєктів, спрямованих на підвищення рівня історичної свідомості суспільства.

Апробація результатів дослідження здійснена шляхом її обговорення на кафедрі історії України Чернівецького національного університету імені

Юрія Федьковича. Результати дослідження були оприлюднені на двох конференціях.

З темою “Протистояння українського визвольного руху радянському режиму в 1946-1950 роках” магістрант виступав на міжнародній науковій конференції, присвяченій 80-річчю з дня заснування Бельцького державного університету імені Алеку Руссо, яка проходила 16 травня 2025 року. Також на щорічній студентській науковій конференції, присвяченій 150-тій річниці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, виступив з темою “Друга “Велика блокада” 1946 року: спроба остаточно придушити опір українського визвольного руху”.

Структура дипломної роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ І

ВІЙНА ЗАВЕРШИЛАСЯ , А БОРОТЬБА ТРИВАЄ: ДІЯЛЬНІСТЬ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ РАДЯНІЗАЦІЇ (СІЧЕНЬ 1946 – ЛЮТИЙ 1947 рр.)

Назва першого розділу була обрана не випадково. Вона відображає витривалість, незламність та готовність українського визвольного руху продовжувати боротьбу навіть після завершення Другої світової війни. Адже головна мета – утворення незалежної української держави – ще не була досягнута. На шляху до втілення цієї мети, після 28 жовтня 1944 року, коли нацистські війська остаточно залишили територію сучасної України, залишався єдиний бар'єр – Радянський Союз, для якого існування незалежної України було неприпустимим. Українці вже мали досвід життя під радянським правлінням, і чимало з них не бажали знову опинитися під ним, особливо в Західній Україні. Під час німецької окупації, звісно, ситуація теж не була сприятливою. Коли стало зрозуміло, що повернення більшовиків лише питання часу, розпочалася підготовка до зіткнення.

Одразу ж після їхнього повернення на територію, де активно діяло ОУН й УПА, почали відбуватися зіткнення з окремими підрозділами Червоної армії та протистояння із НКВД, але виключно сфокусуватися на знищенні українського підпілля змогли лише після капітуляції Німеччини, адже основні сили були кинуті на боротьбу з останньою.

Протягом осені 1945 до початку весни 1946 року комуністи мали намір остаточно ліквідувати УПА та підпілля ОУН. 10 лютого 1946 року планувалося провести післявоєнні вибори до Верховної ради СРСР, щоб показати світові, що радянську владу підтримують в кожному куточку, великої за розміром, держави. Для того, щоб провести спокійно вибори та отримати прийнятний результат на територіях, де діяли повстанці, потрібно було придушити опір або хоча б паралізувати їхню діяльність. Цим і зайнялися київські комуністи на яких було покладене дане завдання.

В період з 1 грудня 1945 по 10 лютого 1946 року проти визвольного руху було здійснено 15562 військові і чекістські операції, відзвітовано про ліквідацію 4,2 тис. повстанців та підпільників, 9,4 тис. потрапили в полон або затримано, знищено 130 збройних формувань [7, с.12].

Проте УПА також проводили операції, які були спрямовані проти більшовиків. Четвертого грудня 1945 року в с. Михайлівка Тернопільської області повстанці знищили чотирьох енкаведистів. В с. Паушівка тієї ж області також відбулося зіткнення із внутрішніми військами. Відбулася засідка на енкаведистів підвідділом УПА ге. Хмельницького біля с. Рожанка Дрогобицької ген. ,вбито 9 ворогів. Восьмого грудня біля с. Горожанка, Підгаєцького району підвідділ УПА вів зустрічний бій з НКВД. Ворог втратив двох вбитими та трьох раненими. Десятого грудня повстанці роззброїли так званий робочий батальйон в с. Сибичин Житомирської області, знищили сільраду, роздали населенню товар з кооперативи. Тринадцятого грудня сотня УПА "Хорти" під командуванням Бея і одна чота із сотні "Опришків" здійснили засідку на 200 більшовиків що їхали грабувати село Церківку Болехівського району. Прибула підмога. Повстанцям вдалося вийти з оточення. Ворог понад 200 втратив та 47 поранено. Повстанці втратили 18 вбитими та 6 поранено. Вісімнадцятого грудня боївка ОУН із засідки на шляху Миколаїв – Стрий, Дрогобицької області, відбила транспорт родин, які були призначені на заслання в Сибір. Дев'ятнадцятого грудня в с. Дернів, Львівської області, повстанці вбили військового прокурора та поранили цивільного. Того ж дня біля с. Гічви, сотня УПА зробила засідку, проте не вдало. Ворог двох втратив. Один поранений повстанець. Двадцятого грудня на хуторі Обсіч біля с. Войткевичі, Рівненської області, підвідділ УПА розігнав станицю "стрибків". Двадцять другого грудня біля с. Устя, Миколаївського району, Дрогобицької області, підвідділ УПА Журби знищив із засідки чотирьох енкаведистів. Того ж дня повстанці замінували залізничний міст біля станції Журавиця, на лінії Перемишль – Ярослав. Двадцять п'ятого грудня в с. Завадів, Яворівського району, Львівської

області, повстанці замінували центральний будинок, де були клуб, сільська рада і кооператива. Було забрано 18 крісів, 2 ППШ, трьох ворогів вбито та двох поранено. Тридцять першого грудня сотня УПА здійснила наскок на Волковию. Роззброїли міліціонерів, спалено три будинки, здобуто 5 кулеметів, 2 гранатомети, 5 автоматів, машинку для друкування, амуніцію та інші речі [36, с.116-122].

Станом на 1 січня 1946 року за донесенням зав. сектору відділу ЦК КП (б) У на території західних областей УРСР діяло 604 бандгруп та підпільних оунівських організацій.

Наприкінці 1945 року внутрішні війська Українського округу були реорганізовані в 4 дивізії – 62, 65, 81, 82 внутрішніх військ НКВД (з 15 січня 1946 р. – МВД), кожна по 6 тис. осіб. Ще окремий 290-й мотострілецький полк внутрішніх військ – 1500 тис. Постійно дислокувалися на Західній Україні. Ще з 1944 року в регіон, де активно діяв визвольний рух, були направлені Сухумська та Орджонікіндзенська дивізії внутрішніх військ, 18-й кавалерійський полк і окремий танковий батальйон дивізії ге. Держинського. До придушення повстанців також були застосовані війська Українського та Закарпатського прикордонних округів та 38-му та 28-му армію з інших регіонів. Збільшили кількість винищувальних батальйонів до 60 тис. осіб шляхом мобілізації [76, с.599].

Такі дії радянського керівництва були спрямовані для проведення масштабної операції на території Західної України, яку прийнято називати другою "Великою блокадою", яка почалася 10 січня 1946 року. Суть її полягала в унеможливленні доступу повстанців до сіл та хуторів, ізолювати в лісах без поповнення запасів їжі, ліків від хвороб, виснажувати боями. Все це мало призвести до придушення опору. 52-й армії К. Коротеєва віддали наказ блокувати села та хутори Львівської, Дрогобицької та Кам'янець-Подільської областей. У свою чергу 13-та армія М. Пухова – Станіславську, Тернопільську та Чернівецьку. Інші області Західної України блокувалися військами 38-ї та 28-ї армій. Загалом 3349 армійських гарнізонів. Також до

операції залучили так званих ”стрибків”, які склалися з місцевого населення, значна частина були поляками, росіянами та людьми зі Східної України, туди йшли добровільно або через примус. Вони були небезпечні тим, що добре знали місцевість, жителів та могли помітити щось підозріле в тому, в чому б не помітив не місцевий. Винищувальні батальйони, тобто ”стрибки” разом з МВД налічували близько 4000 гарнізонів. Прикордонники заблокували держкордони з Польщею та Чехією і адміністративний із БРСР. Загальна чисельність радянських сил складала більше 200 000 тисяч людей [76, с. 600-601].

Чисельність людей в гарнізоні була різною і варіювалася від 20 до 100 озброєних чоловік. Це залежало від розміру села чи хутора. В тій ж Станіславській, Тернопільській та Чернівецькій областях було розташовано 342, 464 і 88 гарнізонів відповідно. Озброєні кулеметами, автоматами, гвинтівками та гранатами. Комунікація зі штабом та з іншими гарнізонами для ефективності відбувалася за допомогою телефонних ліній та радіозв'язку. Окрім гарнізонів існували ще рухомі загони такою ж варіацією як і перші для оперативної боротьби з бандами. Були у розпорядженні штабів. Озброєні бронетранспортерами, бронеавтомобілями, 82-мм мінометами, автоматами, гвинтівками та гранатами. На вході та виході із населеного пункту були застави, де затримували підозрілих, особливо тих, які не мали документів. Могли зайти до помешкання із перевітками. Існувала комендантська година з вечора до ранку, якщо когось із членів сім'ї не було на місці без допустимих причин, то під покарання могли потрапити всі. Також не можна було закривати вікна, тобто з вулиці мало бути все видно, в іншому випадку відкривався вогонь.

Військам 38-ї армії – у вказівці політвідділу від 9 січня 1946 року – та іншим ставили завдання ліквідувати залишки оунівських банд. Зазначалося, що вони вбивають червоних, радянський актив та громадян, займаються грабунком населення. Через близькість виборів до Верховної ради СРСР, бандерівці посилювали терор проти місцевого населення, погрожуючи

розправами тим, хто піде голосувати. “Для забезпечення цього найважливішого заходу проведіть таке:

1. Роз’яснити всьому особовому складу, що бандерівці є німецько-фашистськими шпигунами і терористами, вбивають червоноармійців, офіцерів, радянський і партійний актив, чесних радянських громадян, і тим самим розпалити ненависть і підняти лють до винищення цих банд.

2. Особливо роз’яснити, що населення західних областей є нашим, радянським, йде за радянською владою.

3. Під час роз’яснення особовому складу завдань вказати, що війська забезпечуються командуванням усіма без винятку належними продуктами харчування, і тому суворо заборонено здійснювати які б то не було заготівлі продфуражу, а так само всілякі побори і приймання подарунків від місцевого населення для військ.

4. Розміщення гарнізонів провести в окремих від місцевого населення приміщеннях і компактно, до того ж обрані приміщення мають відводитися за вказівкою райвиконкомів та узгодженням із райвідділами НКВС.

5. Суворо заборонити будь-які відрядження зі складу гарнізону, зокрема й у господарських справах.

6. Боротися з пияцтвом....” [7, с. 53-55].

Хоч червоноармійцям і намагалися нав’язати, що повстанці є ворогами, яких потрібно знищувати, проте були солдати, які піддавалися на пропаганду УПА, зберігали їхні листівки. Траплялися й випадки, коли бійці навмисно не помічали повстанців, залишаючи їх живими. До дечого, правда, потрібно було дослухатися солдатам, тому що вони цілком могли стати жертвами отруєння їжею з боку місцевого населення та нападів повстанців на невеликі групи.

Незважаючи на вказівки, гарнізони, особливо ті, які складалися із внутрішніх військ, вдавалися до терору та мародерства місцевого населення.

Голова Підгаєцького райвиконкому Тернопільської області повідомляв : “У м. Підгайці Тернопільської області дислокуються військові підрозділи військ НКВС, покликані на боротьбу з українсько-німецькими націоналістами. Бійці та командири цих підрозділів замість боротьби з бандами тероризують місцеве населення, займаються грабунками, мародерством, порушенням революційної законності, руйнують державні будинки, пияцтво та хуліганство як система” [28, с. 425]. Були випадки, коли вбивали демобілізованих червоноармійців, підпалювали сім’ї разом з господарством, одного разу пограбували інваліда Другої світової війни , вибивали вікна та двері через бажання випити , вбили без причини дитину.

Попри початок другої “Великої блокади” боротьба повстанців та підпільників ,незважаючи на погіршення ситуації, не припинялася. Десятого січня 1946 року на присілку Мельники Кобильницькі, Ярославського повіту, відділ УПА в сутичці з прикордонниками поранив трьох енкаведистів. 11 січня в с. Гринівка, Богородчанського району, Станіславівської області відділ УПА “Чорні Чорти” ліквідували тридцять двох заквартированих енкаведистів. Тоді ж в с. Бруструри, Станіславівської області, відділ УПА Богуна отримав зброю, унаслідок атаки на станицю “стрибків”, п’ятьох взяли в полон, двох поранено, одного вбито. Сімнадцятого січня підвідділ УПА знищив на шляху Балигород – Тісна на Лемківщині два дерев’яні мости та телеграфічну лінію. Відділ УПА знищив залізничну станцію Залуже на лінії Нове Загір’я – Ліско – Лукавиця. В с. Задвіря, Глинянинського району, Львівської області, боївка, проходячи селом, наткнулася на ворожу заставу. Поранено 6 енкаведистів [36, с. 127-131]. В період з 10 по 17 січня 1946 року на території Прикарпатського військового округу, відділи УПА здійснили 22 напади на гарнізони противника.

За допомогою зв’язку гарнізони швидко повідомляли про перебування противника один одному, що ускладнювало життя повстанцям. Відповідно почалося знищення комунікацій. Політуправління Прикарпатського військового округу 27 січня 1946 року повідомляло наступне : “Бандити

прагнуть порушувати телефонний зв'язок між сільськими військовими гарнізонами. Бандити 12 січня зняли телефонну лінію, що зв'язувала оперативну групу 2520 ЗАП у селі Пасічна в районі м. Надвірна з гарнізонами цього полку у двох інших селах. На лінії Березів-Вишній Яблунівського району бандити в 30 місцях пошкодили телефонну лінію, вирізавши 600 метрів кабелю. У селі Колодзійв Галицького району бандити 13 січня вирізали 150 метрів телефонного кабелю. У районі села Свентін-Острів цього ж району бандити вирізали 300 метрів телефонного кабелю. У селі Настяшине за 4 км на північ від Бурштина бандити вбили телефоніста старшого сержанта Іллічова, який прокладав телефонну лінію до іншого села” [7, с.64].

Радянська сторона застосовувала різні засоби для знищення противника, зокрема й авіацію. 24 січня 1946 року шість літаків бомбардували табір куреня “Чорноти” в Чорному Лісі. Весь курінь змінив свою дислокацію, пішовши в напрямку с. Гринівка, зав’язався одногодний бій з більшовиками. Ворог втратив приблизно 25 вбитими, втрати повстанців – 14 полеглих. Курінь рушив в напрямку с. Петренки, там знову відбувся бій, де полягло троє упівців [36, с. 136].

За даними політуправління Прикарпатського військового округу 27 січня 1946 року повідомлялося, що в період з 10 до 21 січня проведено 108 операцій, вбито 113 повстанців, взято в полон 647, прибули з повинною 6 чоловік [7, с. 59-67]. За повідомленням секретаря Львівського обкому 28 січня 1946 року в період з 16 до 26 січня в Львівській області здійснено 563 операції, вбито 106 бандитів, взято в полон, зокрема і членів ОУН, 258 людей [28, с.412- 415].

Через активну діяльність підпілля, більшовики почали спеціальними рейдовими групами прочісувати ліси, де повідомляли про їхню присутність. 27 січня між відділом УПА “Сивуля” та доволі чисельним противником на горі Клим зав’язався бій. Убито 28 енкаведистів та 24 поранено. Повстанців трьох вбито та двох поранено. Також в цей день під час облави на

Молодятинський, Печеніжинського району, Станіславської області, велика кількість енкаведистів наблизилася до табору відділу УПА ге. Колодзінського, більшість відійшла залишивши двох кулеметників: Стрибуна й Веселого. Вони мали заманити ворога в засідку. Коли він зайшов в табір, кулеметники відступили. Тоді їх з двох сторін почали знищувати повстанці. Енкаведисти втратили 13 людей та 17 було поранено. За даними повстанців, обійшлося без втрат. Тридцятого січня близько 300 енкаведистів напали на табір підвідділу УПА “Опришки”, що на горі Липа, Вигодського району, Станіславської області. Через перевагу, повстанці відступили. Того ж числа НКВС чисельністю близько 300 людей натрапили на табір відділу УПА “Сурмачі” в лісі Дрогобицької області, після бою, який тривав півтора години, повстанці відступили, втративши одного побратима. Енкаведисти втратили 40 людей [36, с. 137-138].

Повстанці також проводили операції для того, щоб мати змогу лікувати своїх побратимів. Першого лютого 1946 року боївка відділу УПА “Підкарпатський” провела успішну операцію у шпиталі Станіслава здобувши медикаменти та хірургічні інструменти вартістю 100 000 карбованців [36, с.141].

До виборів залишалися лічені дні, тому визвольний рух сфокусувався на їх зриві. Четвертого лютого 1946 року були поширені генту ротно листівки в с. Слобідка, Рихта, Княгинин, Ластівці, Ляшковичі, Ісаківці, Ходорівці і в м. Жванчик, Довженського району, Кам’янець-Подільської області, та в м. Дунаївці. П’ятого та шостого лютого масово підкидалися та розклеювалися листівки в м. Тернопіль. Приклеїли на найважливіших будівлях міста, зокрема на будинку НКВС. Шостого лютого в м. Яворів Львівської області на Великому передмісті повстанці підірвали виборче приміщення [36, с. 142-143]. Варто зазначити, що до листівок позитивно ставилося не тільки місцеве населення, яке підтримувало повстанців. НКВС одразу ж знищували листівки, а ось деякі бійці червоної армії читали і попри накази не ліквідовували.

У заклику до бойкоту так званих виборів до Верховної Ради СРСР йшлося: : “1.Сталінські вибори – це глум над демократією! Геть такі вибори! Ні один не ідемо до виборів! Хай живуть справжні вільні вибори в Українській самостійній державі!

2. Українці, геть Верховну Раду імперіалістичне знаряддя в руках Сталіна! Хай живе УГВР!

3. Українці, світ дивиться на нас як ми поставимось до сталінських виборів! Геть сталінські реакційні вибори, хай живе воля народів і людини.

4. Хто піде до виборів той запламує себе як зрадник народу! Він такий підлий, як сексот! Вічна ганьба зрадникам.

5. Хто голосуватиме за сталінських депутатів, той допомагає поневолювати Україну! Зрадникам не буде прощення ніколи.....” [62, с. 245].

Сьомого лютого 1946 року на шляху Львів – Радехів відділом УПА була розгромлена колона НКВС, ліквідовані члени головного штабу на чолі з головним уповноваженим НКВС в УРСР – Крижанівського. [36, с.143].

Для радянської влади не було несподіванкою те, що визвольний рух кине свої сили на зрив виборів. В постанові політбюро ЦК КП(б)У від 6 лютого 1946 року йшлося: “Бандити ставлять перед собою завдання не допустити місцеве населення до участі в голосуванні, а якщо це не вдасться, то шляхом погроз і насильства змусити виборців викреслювати в бюлетенях прізвища висунутих кандидатів. ЦК КП(б)У відомо, що для цих злочинних цілей українсько-німецькі націоналісти готуються приблизно за три дні, а особливо в день виборів розповсюдити друковані прокламації та листівки із закликом до населення не брати участі у виборах. Ватажки банд розробляють плани терористичних нальотів у день виборів на ті села, населення яких візьме активну участь у голосуванні. ЦК КП(б)У вирішує: звернути особливу увагу партійних, радянських, комсомольських організацій, працівників органів НКВС і НКДБ, особового складу Червоної армії та прикордонних військ, що дислокуються у західних областях УРСР, на необхідність всебічного підвищення пильності, стежити та зривати всі ворожі спроби

українсько-німецьких націоналістів перешкодити трудівникам взяти участь у виборах” [28, с. 427-428].

Хоч пильність і було підвищено, проте не вдалося повністю паралізувати діяльність повстанців. Дев'ятого та десятого лютого відділи УПА брали участь в боротьбі проти гарнізонів, що були розташовані по селах, які мали гнати людей силою до виборчих дільниць. Відділ “Летуни” зіштовхувався із гарнізонами в селах: Станькова, Чертіж, Корчівка, Збора, Кулинка, Волохів, Лисків, Завадка, Верхня, Степанівка, Туря Велика Станіславської області. Знищено декілька енкаведистів та начальника гарнізону в с. Лисків також звільнили заарештованих селян. Була підірвана залізнична станція в с. Колоденце, Куликівського району Львівського області теж знищили на залізниці всі телеграфічні сполучення. Вночі знищено телефонні стовпи та дроти Куликівського, Жовківського та інших районів. Підвідділ УПА “Рисі” напав на гарнізон в с. Петренка, Перегінського району. Зав'язався півгодинний бій. Ворог втратив одного та двох поранено. Повстанці повідомляли, що втрат не зазнали. Село Посіч, Станіславського району, боївка відділу “Дзвони” атакувала гарнізон, який складався із енкаведистів. Більшовики втратили чотирьох та двох поранено [36, 143-144].

Попри опір повстанців, на жаль, вибори вдалося провести із прийнятним для більшовиків результатом. Згідно з постановою політбюро ЦК КП(б)У про підсумки виборів за 21 лютого 1946 року йшлося про майже 4 млн людей, які брали участь у виборах, тобто майже всі, які були зареєстровані в західних областях УРСР. Більшість проголосували за комуністів. “Незважаючи на всі спроби українсько-німецьких націоналістів завадити успішному проведенню виборчої кампанії, своїм голосуванням населення західних областей України засвідчило свою безмежну відданість партії Леніна-Сталіна і радянському уряду ”, - йшлося в постанові [28, с. 449-450].

Попри заяви більшовиків, їхні дані були далекими від реальності. Насправді не велика кількість місцевих жителів Західної України йшла на

вибори добровільно. Більшість були силою загнані на виборчі дільниці. Ще доволі часто у якості виборців виступали бійці гарнізонів. Десять районів взагалі не голосували. Хоч вибори і відбулися, а за кордоном, можливо, повірили, що вони правдиві, але є й позитив, масова неявка місцевих жителів до виборчих дільниць показала, кого насправді вони визнають та підтримують.

ОУН та УПА понесла чималі втрати. Більшовики повідомляли, що від 1 грудня 1945 по 10 лютого 1946 років вбили 4200 членів визвольного руху. Ще 9400 людей затримано [76, с. 609].

14 лютого 1946 року у Львові відбулася нарада, де був присутній й М. Хрущов. Там начальник НКГБ Львівської області Воронін сказав наступне: “Ми беремо під варту у великій кількості та вбиваємо молодь 1925-1928 рр. народження. Серед тих, хто допомагає бандитам є багато жінок, вісімнадцятирічних дівчат, навіть шістнадцяти- і п’ятнадцятирічних. Також є випадки, коли ми фізично знищуємо дівчат, які є учасницями банд”. Начальник НКГБ Волинської області Шестаков говорив: “Як нам відомо, генту ро підпілля робить ставку на молодь”. Логічним підсумком зборів був виступ М. Хрущова: “Війська звісно допомогли. Безперечно, що війська добре попрацювали. Потрібно сказати, що командування, військово-політичний склад віднісся серйозно до своїх обов’язків. Проте бандити ще існують” [6, с. 34-35].

Одразу ж після успішного проведення виборів більшовики дещо змінили тактику боротьби. Радянська влада сфокусувалася на пошуку та знищенні керівних кадрів ОУН й УПА та деморалізації повстанців шляхом жорстокого позбавлення життя їх побратимів.

17 лютого на Волині було вбито командира УПА-Північ П.Олійника – “Еней”. 24 лютого загинув командир Тактичного відтинка “Чорний ліс” В. Андрусак – “Різун”. 1 березня в Чорному лісі відібрано життя в курінного П. Вацика – “Прут”. На Тернопільщині від рук більшовиків поліг провідник ОУН Подільського краю І. Шанайда – “Данило”. 30 березня у Сколівському

районі Дрогобицької області потрапив в полон важкопоранений командир ВО “Маківка”, Я. Вітовський – “Зміюка”. На жаль, 29 квітня 1947 року в Києві його стратили [76, с. 609].

Більшовики також взялися за спалення лісів. В результаті згубних дій для природи були спалені чималі ділянки лісів на Ковельщині (Цуманський ліс), в північно-східній частині Львівщини (Сокальщина, Радехівщина, Равщина), недалеко Станіслава (Чорний ліс). Також вирубувалися насадження вздовж залізничних колій та шосе. Ускладнювали контакти повстанців із місцевими жителями шляхом їх виселення із близьких до лісових масивів сіл та хуторів [6, с. 35].

З довідки НКВС УРСР за 13 березня 1946 року, дізнаємося, що з сіл Тернопільської області, а саме: Слобідки, Буряківки, Саранчуків, планувалося виселити сім’ї повстанців та тих, хто їм допомагав. Із сіл Дрогобицької області: Лісовичі, Рудники, Стрильбичі, Довге, Дев’ятники, Орів, більшовики хотіли виселити все населення. Загалом 2021 сім’я або 9098 людей [28, с. 472].

Протягом другої половини лютого та березня 1946 року відбулося ще чимало зіткнень двох ворогуючих сторін. 15 лютого близько 500 енкаведистів переслідували відділ УПА “Підкарпатський”, згодом зав’язався бій. Ворог втратив 18 та трьох було поранено. 17 лютого в с. Слобода Банилівська, Вашківського району, Чернівецької області, повстанці роззброїли станицю “стрибків”. Вісімнадцятого лютого в с. Грушка, Станіславської області, НКВД викрили криївку, де перебувала Оля, щоб не дістатися ворогу, застрелилася. Двадцять п’ятого лютого в с. Одаї, Тисьменицького району, Станіславської області, повстанці з відділу УПА “генту ротн” вбили чотирьох, серед них був старший лейтенант та двох енкаведистів взяли в полон. Двадцять шостого лютого 80 більшовиків натрапили на генту ротн генту на Станіславщині. Повстанців оточили, загинув комендант та ще двоє бійців. П’ятого березня у с. Кутиська, Товмачського району, Станіславської області знаходився відділ УПА

“Дністер”, туди прийшли більшовики, відбувся бій. Ворог втратив трьох вбитих та один поранений. Чотирнадцятого березня під час облави на лісі між с. Гута – Пороги – Кричка, Солотвинського району, енкаведисти натрапили на табір відділу УПА Сивуля. Повстанці відступили, втратили двох побратимів. Ворог втратив п'ятьох людей, сім поранено. Дев'ятнадцятого березня війська НКВД, поділившись на двадцять відділів по 40-50 людей, влаштували облаву для пошуку відділу “Сивуля” біля с. Малява, Солотвинського району. Відділ зміг вирватися з території, де діяла дана операція, втративши п'ятьох побратимів. Двадцять третього березня відділ УПА Рисі почав бій в лісі із НКВД. Вбитий лейтенант і рядовий, двоє поранено. Тридцять першого березня НКВД провели облаву неподалік райцентру Ланчин, Станіславської області, натрапили на відділ УПА ге. Колодзінського. В результаті бою ворог втратив чотири вбитих та п'ять поранено [36, с. 143-160].

Одним із методів боротьби із повстанцями було поширення серед них інфекційних хвороб. Відомо, що на чорному ринку підпілля купували медикаменти для бійців. Тим і користалися більшовики, підкидаючи на ринок ампули із бактеріями тифу, які продавалися як ліки від нього [76, с. 610].

1 квітня 1946 року офіційно завершилася Друга велика блокада, яка була частиною сталінського терору, спрямованого на знищення українських націоналістичних сил. Втрати підпілля були чималими. Радянська сторона наводила статистику в 3295 вбитих повстанців, в полоні опинилося 12 000 упівців та 5000 членів генту роти підпілля. Повстанці повідомляли про 5 000 загиблих. Таку різницю в статистиці щодо вбитих можна пояснити тим, що в полоні страчували бійців, але на відмінну від повстанців, більшовики не зараховували їх до загиблих, а залишали серед тих, кого взяли в полон. Дана блокада також торкнулася мирного населення регіону. Покарання без доказів та навіть вбивства, залякування та страх стали за цей час, на жаль, дуже частим явищем. Попри все це, населення і надалі підтримувало повстанців, а

не бійців, які підпорядковувалися окупаційній владі. Незважаючи на величезний тиск, блокада не досягла своєї ключової мети – повної ліквідації ОУН та УПА. Український визвольний рух залишався активним на території Західної України ще далеко не один рік.

Радянська влада завершила блокаду, думаючи, що визвольний рух знекровлений і його сили будуть танути на очах, але дані припущення були хибними. Після її завершення зіткнення не тільки не припинилися, а й збільшилися. Про це говорить статистика.

Більшовики повідомляли, що в регіоні протягом квітня 1946 року було засвідчено 150 нападів повстанців, травні – 216, червні – 148, липні – 225, серпні – 284 проти 39 нападів у лютому.[6, с. 295]. Відштовхуючись від цих даних можна побачити, у більшості, відбувалося поживлення збройної активності визвольного руху.

В квітні відбулося чимало зіткнень із винищувальними батальйонами. Першого квітня 1946 року в с. Текуча, Яблонівського району, Станіславської області боївка відділу УПА “Сурми” ліквідувала станицю “стрибків”. Другого квітня в с. Воневичі, Дрогобицької області, боївка ОУН розіграла станицю “стрибків”, а їх командира ліквідовано. Підвідділ УПА “Дзвони” здійснив напад на станицю винищувального батальйону в с. Паників, Станіславської області. Станицю знищили. Вбили 5, поранено 4 і взято в полон 2 енкаведистів. Здобули 4 ППШ, стільки ж крісів та 2 кулемети. Четвертого квітня в с. Раковботи, Львівської області роззброєно “стрибків”. Шостого квітня в с. Брустури, Станіславської області, підвідділ імені Богуна розігнав “стрибків” та здобули зброю. Сьомого квітня в с. Річка, Станіславської області між підвідділом УПА “Дністер” та “стрибками” відбувся бій, здобуто зброю. Дев’ятого квітня в с. Зеленів, Чернівецької області було знищено казарми винищувального батальйону, отримано зброю. Також з 4 по 10 квітня було здійснено успішне роззброєння винищувальних батальйонів в ряді сіл Лопатинського району Львівської області серед яких Сморгів, Кустин, Барилова, Руденко, Завидче, Волиця,

Барилів, Хмільно та Миколаїв. Тринадцятого квітня в с. Молодьків, Солотвинського району боївка відділу “Сивуля” роззброїла винищувальний батальйон. Чотирнадцятого квітня в с. Тершів, Дрогобицької області розпущено винищувальний загін [36, с. 161-165].

Таке масове роззброєння винищувальних батальйонів, без втрат та із незначними перестрілками насправді дуже легко пояснити. Навесні відбувся суттєвий спад ефективності даних сил через зміни в їхньому складі. Справа в тому, що через репатріацію поляків із Західної України на польські землі лави “стрибків” проріділи, тому потрібно було кимось їх замінити. Ними стали західноукраїнські селяни. Як відомо дана верства населення у більшості підтримувала український визвольний рух, тому й не дивно що ефективність каральних загонів знизилася. УПА зверталася до “стрибків” припинити тероризувати мирне населення регіону:

“Звертаємося до всіх бійців винищувальних батальйонів

Ви опинилися на боці зрадництва та провокації. Пішовши на службу до НКВС та приймання активної участі у боротьбі проти українського народу та їх захисників – УПА. Ви ходите попід вікнами тутешніх жителів із словами: “Слава Україні” ми з лісу”, “шукаємо зв’язку” і т.д.. Невже у вас не щемить серце, коли бачите знущання над українцями, невже ви не чуєте стогону помираючих та розстріляних в тюрмах. Ні. Не чуєте. Не соромно вам. Тоді слухайте. Уважно. Покидайте каральні загони, йдіть на нормальну роботу або в іншому випадку будете ліквідовані разом із своєю невинною сім’єю. Наказуємо всім повстанцям та революціонерам безжально знищувати всіх учасників винищувальних батальйонів. Смерть сталінським окупантам. Смерть каральним загонам. Нехай живе вільний та культурний український народ” [6, с. 240].

Через неефективність та масову добровільну здачу, радянська влада влаштувала перевірку особового складу каральних загонів. Станом на 25 травня 1946 року було виключено із лав батальйонів 13 046 людей, під арешт попали 634 людини за зв’язки із визвольним рухом, розформовано 488

батальйонів. Після перевірки залишилося 3 138 батальйонів із загальною чисельністю 50 032 осіб. До прикладу, в рівненській області розформували 139 батальйонів. Влітку після додаткової перевірки залишилося 35 983 осіб [7, с. 135]. Протягом літа повстанцями було роззброєно близько 90 каральних загонів. Ще були заклики від УПА не вступати в ряди винищувальних батальйонів.

Після завершення блокади відновилися й засідки на автоколони ворога. Другого квітня в с. Зелена, Станіславської області відділ УПА “Туцули” влаштували засідку, знищено транспорт, в якому знаходилися чотири офіцери МВС. Шостого квітня в с. Чехи, що на Львівщині було вбито обласного керівника МДБ Павла Нахвостача. Восьмого квітня відділ УПА “Дзвони” підготували засідку на дорозі Галич – Станіслав неподалік села Крилос. Жертвою була машина із чотирма представниками МВС. В результаті вбито трьох, одного поранено. Дев’ятого квітня в с. Незканів, Львівської області було знищено одного есмедиста та поранено лейтенанта МВС. Десятого квітня боївка відділу “Сурма” вдалась до засідки на відтинку Космач – Яблонів, Станіславської області. Вбито капітана, лейтенанта та рядового МВС. Здобуто зброю. Дванадцятого квітня в с. Щитець, Волинської області завдяки засідці ліквідовано голову сільради та представника району та двоє опинилися в полоні. Шістнадцятого квітня завдяки засідці біля с. Поступель, Волинської області вбито двох ворогів. Двадцять четвертого квітня підвідділ “Стріла” організував засідку на дорозі Завій – Грабівка, 25 есмедистів потрапили під вогонь. Вбито шістьох, серед яких старшого лейтенанта МВС та поранено чотирьох ворогів. Отримано зброю. Наступного дня, на тому самому шляху вже іншим відділом УПА в результаті засідки ліквідовано старшого лейтенанта Садового та декількох рядових МВС. Повстанці теж понесли втрати, загинув булавний “Миш” [36, с. 161-169].

Час від часу УПА вирушали за кордон, черговий рейд відбувся 6 квітня 1946 року. Три відділи о 21:30 перетнули кордон із Чехословаччиною. Це була сотня “Біра” рейд пройшов без зайвих пригод. Перебували 16 днів.

Побували в 31 селі. Сотня “Мирона” відвідала 49 сіл. Сотня “Кармелюка” – 26 сіл. Місцеве населення добре ставилися до вояків УПА. Варто відзначити, що бували випадки, коли місцеві жителі давали гроші на амуніцію. Чехословаччина не зразу відреагувала на присутність на її території повстанців. 16 квітня була утворена спеціальна військова частина “Оцел”, а 18 квітня оголошено операцію “широкі шаблі”. Загалом за час рейду проти УПА було застосовано 17 батальйонів – це 11200 солдатів, які мали у своєму розпорядженні танки та авіацію. Через маневреність повстанців, у більшості, вдавалося уникати зіткнень із армією, а інформація про їх перебування військам надходила із запізненням, тому переслідування було марною тратою часу. Протягом всього рейду відбулися дві невеликі сутички. 24 квітня завершився даний рейд, коли формування повернулися на Закерзоння, де була їх постійна дислокація. Одним із завдань закордонної акції було вплинути на думку словаків щодо того, який вибір зробити на виборах до Установчих національних зборів Чехословаччини, які мали відбутися 26 травня 1946 року. Перемогу здобула Словацька Демократична партія, комуністи отримали у два рази менше голосів. Чи повстанці вплинули на такий вибір чи й без них населенню більше імпонувала Словацька демократична партія? Важко відповісти, але можна сказати з упевненістю, що рейд не був марним. Ще доволі значущим досягненням було те, що про УПА почали писати не тільки в чехословацькій, а й світовій пресі [46, с. 79 – 93].

Протягом травня та червня зіткнення майже не припинялися. Варто згадати про ключові бойові зіткнення. Першого травня підвідділ “Месники” підготував засідку на шляху Тязів – Павелче, на яку наткнулася машина, вбито чотирьох ворогів, серед яких були старший сержант та лейтенант МВС. Того ж дня, тільки в с. Берегомет Чернівецької області у результаті проведеної засідки вбито старшого лейтенанта МВС та ще рядового. Третього травня підвідділ “Месники” на шляху Станіслав – Калуш влаштував засідку. Вбито генерал полковника Москаленка, полковника та двох майорів

МВС. П'ятого травня в с. Бишів, Єзупільського району, відділ “Смертоносці” здійснив напад на казарми “стрибків”, які були найбільшими прибічниками більшовиків. Вбито дванадцять ворогів. Восьмого травня в с. Серж, що на Львівщині повстанці вивели з ладу танк. Одинадцятого травня неподалік с. Петранка, Перегінського району противник наткнувся в лісі на відділ “Рисі” в результаті бої загинув командир відділу Гонта, ройовий Чорний та стрілець Скиба. Полягло десять ворогів. Дванадцятого травня підвідділ імені Хмельницького знищив літак в с. Верецьке, Закарпатської області. Тоді ж на шляху Угнів – Корчів замінувано поїзд. Вбито близько п'ятдесяти есесівців. П'ятнадцятого травня в результаті засідки на дорозі Колки – Бухче, ліквідовано чотирьох ворогів серед яких і старший лейтенант. В травні на відтинку Корець – Рівне знищено дев'ять машин. Вбили капітана МВС та трьох лейтенантів. Здобуто зброю та сто п'ятдесят коней. В червні під час рейду за Дністром, курінь командира Чорноти організували успішну засідку на “стрибка” Цимбалістого, якого вбили та ще 14 рядових [36, с. 172-184].

Від МВС УРСР дізнаємося, що в період із 1 січня по 25 травня 1946 року було здійснено 47 798 операцій проти визвольного руху. Вбито 7 523 повстанців [28, с. 493-494].

Після завершення Другої світової війни, коли настільки потужний ворог зміг сфокусуватися на боротьбі із визвольним рухом, підпілля понесло чимало втрат, які, на жаль, відновити шляхом залучення нових бійців у даній ситуації не було можливості. Все через надмірний тиск на повстанців з боку більшовиків. У стані світового миру, керівництво розуміло, що кількість бійців буде тільки зменшуватися. Великі повстанські з'єднання не були такими маневреними через що було важче уникати зіткнень із ворогом та переховуватися, що загрожувало великими втратами. Потрібно було змінювати тактику боротьби. В липні керівництво УПА прийняло рішення, яке розпустило всі повстанські з'єднання до сотні. За винятком деяких регіонів як Закерзоння, в яких існували курені та ліси Карпат, де були сотні,

там обставини ще дозволяли існуванню таких з'єднань. Організація визвольного руху на Волині та Поліссі теж зазнала змін. Підпілля та повстанці об'єднувалися у відділи особливого призначення. На всіх інших територіях Заходу України найбільшими з'єднаннями були чоти, в яких було до сорока осіб. За рахунок розосередження живої сили, керівництво хотіло здійснювати напади на ворога шляхом дрібних сутичок, що мало створити умови для неспокійного перебування більшовиків у регіоні [76, с. 612].

Такі заходи головної команди УПА принесли свої плоди. В липні було проведено 3 753 операцій з яких 2 813 не принесли результату. Успішна була тільки четверта частина. З 4 238 засідок тільки 309 принесли результат [7, с. 169].

МВС повідомляло про проведені 27 243 операції проти повстанців за період від першого серпня до п'ятнадцятого вересня 1946 року. Підсумки для них були вкрай негативними, взято в полон та вбито 48 людей [76, с. 613].

Політуправління Прикарпатського військового округу повідомляло, що за червень та липень підраховано 114 бандпроявів, з них: 52 диверсійні акти, 62 напади групами від 7 і більше людей. Бандпрояви були в наступних областях: Тернопільська область – 3, Закарпатська – 4, Чернівецька – 5, Волинська – 9, Станіславська – 17, Львівська – 21, Рівненська – 23, Дрогобицька – 31 [7, с. 160].

Визвольний рух завдавав відчутних ударів МВС за літо – осінь 1946 року. Часто ліквідовували під час нападів офіцерів [76, с. 614].

Третього липня 1946 року була організована засідка на відтинку Надвірна – Станіслав, атаковані чотири машини, вбито чотирьох ескадронів, отримано харчі. Сьомого липня на шляху Станіслав – Стрий відбулося зіткнення із більшовиками. Повстанці відступили до сіл Павелче та Рибне, де захопили авто ворога. Там було шість чоловік, їх відправили до табору куреня. Серед них були старший лейтенант та генту ротні тамтешніх лісів, якого після допиту розстріляли. Восьмого липня на дорозі Надвірна – Отипія відділ УПА “Залізні” влаштував засідку в результаті якої було вбито

сімох ворогів. Серед них були районний МВС з Отинії Шевчук. П'ятнадцятого липня неподалік міста Галич відбулося зіткнення між більшовиками та повстанцями із відділу "Сірі", вбито старшого лейтенанта та рядового МВС. Вісімнадцятого липня в с. Чехи, що на Львівщині, в результаті зіткнення двох ворогуючих сторін було вбито секретаря комсомолу. Двадцятого липня між селами Підзвіринець і Татаринів повстанці зіткнулися із "стрибками", вбито начальника та ще чотирьох рядових. Того ж дня організував засідку підвідділ "Басейн" неподалік с. Черхава, Дрогобицької області, вбито п'ятьох ворогів серед них і старший лейтенант. Двадцять дев'ятого липня в м. Тлумач Станіславської області відділ "Залізні" зруйнував Спиртзавод. Четвертого серпня в с. Реклинець більшовики поверталися із награбованим майном, повстанці влаштували засідку, вороги це помітили та розбіглися. Майно повернуто селянам. В кінці серпня в Чорному Лісі знищено вороже авто та забрано двадцять коней [36, с. 184-188].

Учасники визвольного руху не жаліли тих, хто допомагав радянській владі. Починаючи від простих людей до тих, хто обіймав певні посади. Покарання було як відносно легким, таким як побиття так і важким – розстріл, але не тільки винуватця, а й доволі часто цілої родини. Можна одразу подумати, що повстанці це бандити, які могли вбити будь кого, не розібравшись. Проте це не так. Розправи були над людьми, які співпрацювали із більшовиками, часто вони здавали спецслужбам своїх же односельчан, яких потім вивозили на Далекий Схід СРСР [76, с. 617].

Окрім повстанців, карали за співпрацю із червоними і самі селяни. Восьмого вересня в с. Унятичі, Дрогобицької області, жителі села передали емведиста повстанцям. Дванадцятого вересня в с. Довге, Дрогобицької області, селяни ліквідували співробітника МВС. Двадцять другого вересня в с. Монастирець Лішиянський, юнаки ліквідували члена комсомолу [36, с. 189].

За даними радянської влади, за період від 1 квітня до 1 вересня 1946 року повстанцями було проведено 1017 операцій, 309 разів здійснювали напади на конкретних людей та 158 нападали із засідок. Втрати більшовиків складали 1587 людей, а повстанців – 3261 [28, с. 524].

Як уже мовилося вище, ефективність спецоперацій різко впала, тому зрозуміло, що потрібно було щось міняти для більш успішної боротьби проти визвольного руху. Влада не була задоволена такими результатами. Партійне керівництво вказувало на те, що місцева влада недооцінює ворога, не докладає достатніх зусиль для боротьби, спецслужби та прикордонники зменшили тиск на повстанців, МВС не шукає нових методів для ефективного знищення УПА, місцеве населення викликалося на допити рідше. Тому 4 жовтня ЦК КП(б)У прийняв постанову “Про стан боротьби із залишками українських націоналістів в західних областях УРСР”. Від спецслужб вимагалось застосувати нові методи боротьби для повного знищення визвольного руху. Починаючи із жовтня на кожну генту ОУН чи підвідділ УПА закріплювали окремі підрозділи внутрішніх військ МВС. Також відновився тиск на місцеве населення, який супроводжувався допитами, фізичним насиллям та погрозами [28, с. 529-538].

Потрібно відзначити, що дана тактика боротьби із повстанцями була дієвою, почала приносити свої плоди. Це чудово показує статистика. Лише за листопад 1946 року в західних областях України за даними більшовиків було вбито 368 повстанців, 687 людей взято в полон та 246 прийшли здатися добровільно. Звісно, комуністи також понесли втрати. Серед них були як і військові так і співробітники партії на місцях. Порівняно із жовтнем, в листопаді повстанці проявляли меншу активність, 104 операції проти 62 відповідно. В грудні, до прикладу, на Львівщині вбито та взято в полон 72 людини [28, с. 552-554].

Останні місяці 1946 року були доволі важкими для визвольного руху. Попри це операції все одно мали місце. Сьомого жовтня в м. Розділ, Дрогобицької області, двома хлопцями було поранено емведиста Лазарева.

Отримали зброю та шинель, яку потім віддали повстанцям. В жовтні на відтинку Дора – Яремче, що на Станіславщині, організували засідку на більшовиків, вбито дванадцять есведистів. Десятого грудня під час рейду Житомирською областю, у с. Сибичин, відділ УПА роззброїв робочий батальйон та знищили сільраду. Вісімнадцятого грудня боївка ОУН організувала засідку на дорозі Миколаїв – Стрий, Дрогобицької області врятувала родини, яких хотіли відправити на Схід СРСР. Двадцять другого грудня в м. Яворів, що на Львівщині, повстанці замінували чотири мости. На відтинку Яворів – Львів знищено сімдесят п'ять стовпів для телефонного зв'язу та п'ятнадцять для електрики. На шляху Яворів – Немирів, Судова Вишня також деякі стовпи зазнали пошкоджень [36, с. 189-192].

На території Львівщини 17 грудня 1946 року був ліквідований провідник Сокальського окружного проводу – Притулко Яків Іванович – ”Бурий”. Також затримали командира ВО УПА ”Буг-Захід” В. Левковича – ”Вороний”. Вбито керівника районного проводу І. Кочуба – ”ген”. Ліквідовано керівника боївки – ”Пугача” та В. Остап – ”Шаміль” [7, с. 317].

На Станіславщині за осінь та грудень 1946 було заарештовано або ліквідовано 7 членів крайового проводу ”Карпати”, 15 учасників окружних проводів, 23 людини генту ротно проводів, 20 керівників районних проводів, 9 комендатів СБ. Двох командирів відтинків, чотири сотенних та інших. 30 жовтня 1946 року загинув провідник крайового проводу ОУН ”Карпати” Я. Мельник – ”Роберт”. 31 жовтня вбили Я. Вітовського – ”Зміюка” та члена крайового проводу ОУН ”Карпати” – ”Микола” [7, с. 301-307]. Ліквідували референта пропаганди крайового проводу ”Поділля” – ”Данило” та керуючого четвертим округом УПА – ”Грім” [6, с. 295].

Визвольний рух за осінньо-зимовий період і загалом за весь 1946 рік поніс відчутних втрат. Щоб зберегти кадри під час зими, коли здійснювався особливо потужний тиск на повстанців, за допомогою проведення блокад та облав, потрібно було вживати заходів. Звісно, одним із найкращих рішень даної проблеми було переховування під землею. Як відомо, криївки почали

облаштовувати в кінці 1943 року, адже розуміли, що повернення більшовиків це лише питання часу. В наступних роках це також мало місце. Щоб перебувати під землею протягом трьох-чотирьох місяців необхідно було забезпечити людей всім потрібним. Найбільш важливим, звичайно, це була їжа, вода та паливо. Щоб не нудьгувати, вони готували пропагандистсько-агітаційні матеріали.

Протягом 1946 року було проведено 97 903 чекістських операцій, розгромлено більше ста груп та організацій ОУН, вбито 10 774, захоплено 9 541, з'явилося з повинною 6 121 чоловік. З боку повстанці було організовано 2 598 операцій [6, с. 295]. Так завершився непростий повоєнний рік.

1947 рік також почався з блокади, розквартирування гарнізонів та виборів, тільки вже до Верховної Ради УРСР. Також не припинялися спроби залучити на свій бік місцеве населення, яке підтримувало визвольний рух. Були намагання поширити неправдиву інформацію проти повстанців серед жінок, тобто вплинути хоча б на частину населення регіону, де активно діяли повстанці.

Відбулася чергова зміна в радянських спецслужбах для покращення боротьби із визвольним рухом. Починаючи від 21 січня 1947 року протистоянням із націоналістами займалися тільки органи МГБ, в їхньому розпорядженні були внутрішні війська, прикордонники, міліція та “стрибки”. Створюється відділ 2-Н МГБ УРСР, який мав боротися із повстанцями. Він ділився на чотири відділи, кожен мав свої обов'язки. Першому відділу було доручено знаходити та ліквідовувати верхівку визвольного руху, другому – середню. Третій займався ліквідацією націоналістичних сил в центрі, сході та півдні України. Четвертий займався нейтралізацією ОУН (м) та інших прихильників незалежної України [28, с. 563- 568].

Попри чергову блокаду повстанці все ж в січні проводили операції. Першого січня 1947 року в с. Калинів, Дрогобицької області вбили лейтенанта МВС Бориса Мельнікова. Шостого січня в с. Дорогів,

Станіславської області вбито першого секретаря райкому. Сьомого січня неподалік Галича за допомогою засідки було ліквідовано заступника начальника райвідділу МВС Карпенка та ще двох осіб. Тоді ж в с. Ставчани, що на Львівщині вбили дільничого МВС. Десятого січня в с. Крилос, Станіславської області, повстанці знищили чотирьох есвєдистів. Дев'ятнадцятого січня в с. Велике Поле, Львівської області вбито старшого сержанта МВС. Двадцять другого січня в с. Ригачів, Дрогобицької області підпілля вбили дільничого МВС Голозуба. Двадцять четвертого січня в с. Тростянець, Станіславської області ліквідовано лейтенанта та дільничого МВС. Також в січні в с. Угорники вбито старшого лейтенанта МВС Петра Видренка [36, с. 193-197].

На Станіславщині за січень 1947 року було проведено 487 чекістських операцій, вбито 111 повстанців, також 201 особа потрапила в полон. Серед вбитих та арештованих можна виділи деяких осіб визвольного руху. Заарештовано: зв'язкову центрального проводу ОУН Найда Марія Іванівна - "Святослава", генту ротного крайового проводу ОУН "Карпати" Козак Лев Петрович – "Заропожець". Вбито: генту ротного н Коломийського окружного проводу ОУН "Аркадій", керівника Косівського генту ротного проводу ОУН "Артем", голова сотні Когуч Павло Михайлович – "Павло", "Причепа" та інші [7, с. 312]. Та території Львівщини за перший місяць 1947 року проведено 1 421 операція. Вбито 77 повстанців, 229 людей потрапили в полон [7, с. 316].

Як і торік, визвольний рух намагався зірвати вибори різними способами, зокрема, листівками та агітаціями. Повідомлялося, що 21 січня було затримано студента Михайла Гавора під час поширення листівок, в яких йшлося про бойкот виборів до Верховної Ради УРСР, також через 1500 знайдених листівок та пістолет взято під варту артистку хору театру опери та балету – Ірину Назарко [7, с. 317-318]. Шостого лютого в с. Новочин, Станіславської області, відділ УПА здійснив напад на виборчу дільницю.

Схожі акції мали місце і в інших селах та містах регіону дії визвольного руху [36, с. 197].

В рамках заходів щодо бойкоту виборів слід також згадати й відозву УГВР до українців, щоб вони ігнорували дане політичне дійство:

“1. Українці – ви вже пережили одні вибори більшовиків. Тепер сталінські агенти готують “вибори” до Верховної Ради так званої УРСР. Ми зустрінемо їх ідентично як і вибори 10 лютого 1946 року.

2. Дані “вибори” потрібні Сталіну для того, щоб показати світу, що так звана УРСР нібито незалежна держава українського народу. Доведемо що це брехня...

4. Українці – Сталін бреше, що ми вибираємо до Верховної Ради своїх реальних представників...

5. Українці – УРСР – це не вільна держава, сталінська безправна колонія. Бойкотуємо “вибори” до Верховної Ради, так званої УРСР, якими Сталін бажає прикрити свою політику пригнічення та експлуатації України. Смерть сталінським імперіалістам. Нехай живе самостійна українська держава.

6. Українці – Верховна Рада, так званої УРСР – це гніздо сталінських агентів, яке нічого спільного із українським народом немає...

8. Українці – нашим єдиним, дійсно народним парламентом є революційний парламент – українська головна визвольна рада (УГВР), яка складається із представників різних українських самостійних партій зі всіх українських земель...

10. Українці – УГВР закликає нас бойкотувати вибори...

11. Хто добровільно піде на вибори, той діє на шкоду нашій визвольній боротьбі...

12. Всі ті, хто добровільно піде на вибори, також зрадники народу. Смерть зрадникам. Нехай живе українська самостійна соборна держава...” [6, с. 236-239].

Незважаючи на намагання визвольного руху зірвати чергові вибори, на жаль, вони все ж таки відбулися. Зрозуміло що це лише фікція. Ситуація була, по суті, ідентичною з минулою. Приблизно п'ять відсотків населення регіону з'явилося на виборчі дільниці добровільно. Десять третина була зігнана силою, щоб проголосувати. Основними відвідувачами голосування були солдати гарнізонів, яких на той час в Західній Україні нараховувалося близько тисячі. З цього можна зробити висновок, що залучити на свій бік населення радянському керівництву не вдалося, вони й надалі підтримували визвольний рух. Ще одним, можливо, першочерговим завданням взимку було зберегти людей до весни. Загалом, попри заходи МГБ, основна кількість була збережена, що дало змогу продовжити боротьбу [76, с. 622].

Згідно із даними влади, на території Станіславської області за лютий 1947 року було вбито 75 людей, потрапили в полон – 71. Серед вбитих були: командувач воєнного округу УПА – IV “Говерля” Микола Дмитрович Твердохліб – “Грім”, провідник Надвірнянського генту ротно проводу ОУН Цоцко Олексій Миколайович – “Чмель”, комендант Рогатинської генту ротно боївки СБ Левків Михайло Іванович – “Черник” та сотенний – “Владко” [7, с. 322-323].

У Львівській області в період з 1 січня до 15 березня 1947 року було проведено 600 чекістсько-військових операцій, вбито 136 людей, опинилися в полоні 417 чоловік [7, с. 328]. На Поліссі та Волині визвольний рух поніс найбільші втрати, було вбито 79 керівників ОУН-УПА та СБ.

В період від 1 січня до 25 березня 1947 року здійснено 12 820 чекістсько-військових операцій і лише 1970 були успішними, вбито 966 повстанців ще 1478 людей потрапили в полон. До того ж не зважаючи не на дуже сприятливий для повстанців пору року, активність не зникала. За перші три місяці нового року було проведено 272 операції. [7, с. 333-336].

Зрозуміло що така статистика і активність повстанців не була до вподоби радянському керівництву в Москві. Потрібно було вкотре щось міняти. Ці зміни торкнулися і М. Хрущова, бо думали, що він дуже

пом'якшено бореться із українським визвольним рухом, докладає не достатньо зусиль для його остаточної ліквідації. Тому третього березня 1947 року на місце М. Хрущова приходить Л. Каганович, який вже був генеральним секретарем із 1925 по 1928 роки та причетним до голоду 1932-1933 років, а перший почав обіймати посаду голови Ради міністрів УРСР.

Отже, попри блокади , тиск на визвольний рух та місцеве населення , невідновні втрати, повстанці пристосовувалися до змін тактики ведення боротьби із радянським репресивним апаратом, що допомогло їм не тільки підтримувати непогану активність протягом описаного періоду вище, а й загалом – вижити та продовжувати боротьбу за вільну Україну ще далеко не один рік.

РОЗДІЛ II

ЗМІНА ТАКТИКИ: КУРС НА ПОСИЛЕННЯ РЕПРЕСІЙ ЩОДО НАСЕЛЕННЯ, КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ ТА ТИСКУ НА БОРЦІВ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ (БЕРЕЗЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1947 р.)

Обрання Лазаря Кагановича на місце Микити Хрущова в березні 1947 року стало поворотним моментом у політичному курсі республіки. Був прибічником Сталіна, підтримував його у багатьох рішеннях. Перший секретар ЦК КП(б)У відзначався жорстокістю, безкомпромісністю та вірністю централізованій моделі управління. Його призначення в Україну, на тлі повоєнної відбудови та загострення внутрішньополітичної ситуації, означало перегляд деяких підходів, що застосовувалися попереднім керівництвом республіки. З приходом Л. Кагановича тиск на український визвольний рух посилювався, що було й потрібно керівництву в Москві. В умовах економічної скрути та нестабільності, нове керівництво прагнуло демонструвати ефективність і твердість у проведенні сталінської політики в Україні.

За даними більшовиків станом на 25 березня 1947 року на території західних областей УРСР продовжують діяти 522 підпільних організацій ОУН і також УПА, чисельність в них складала 4401 людина [6, с. 296].

5 квітня 1947 року ухвалюють постанову про посилення боротьби із націоналістами. У документі відзначалося, що спецслужби незадовільно готують операції проти повстанців, тому вони не є, у більшості, ефективними, також піддавалася критиці місцева влада, яка відзначалася пасивністю щодо дій проти визвольного руху. Не оминула погана оцінка й винищувальні батальйони [28, с. 572-574].

У квітні зіткнення продовжувалися. Вони були успішними як для одної, так і для іншої сторін. П'ятого квітня в с. Загірці боївка ОУН вбила командувача та рядового “стрибка”. Шостого квітня відділ “Сурма” ліквідував дільничого МВД та командира винищувального батальйону. В

першій половині квітня десять есвведівців викрили криївку, де перебувало троє підпільників, на жаль, ніхто не залишився живим. Восьмого квітня в с. Тростянці, що Тернопільщині, повстанці зруйнували колгосп. Тоді ж колгосп був ліквідований і в с. Тростянка. В с. Загайці вбивають дільничого МВД Клим'янка. Рій відділу ге. Колодзінського коло р. Прут біля с. Саджавка, Станіславської області, потрапив в оточення, вийшовши з одного, на жаль, потрапили інше. Прийняли бій із есведистами. З боку повстанців загинули: ройовий “Іскра”, командир “Смілий”, “Ворон”, “Сірий”, “Богун”, “Малий”, лише чотирьом вийшло вижити. По той бік полягло тринадцять бійців внутрішніх військ. Десятого квітня в с. Торське, Тернопільської області, капітан МГБ Уваров зі своїм загоном оточили господарство, де було двоє повстанців. Після непростого бою з боку внутрішніх військ загинули: капітан МВД та двоє рядових бійців, важко поранили капітана Уварова. Тринадцятого квітня в с. Буцнева, Тернопільської області, було роззброєно сімнадцять “стрибків”. В с. Козара, Станіславської області ліквідовано лейтенанта МВД. В с. Мітків, Чернівецької області ліквідовано лейтенанта МВД. Сімнадцятого квітня в с. Борівці, що неподалік Кіцманя, був ліквідований начальник “стрибків”. Вісімнадцятого квітня в с. Пістинь, Станіславської області відділ “Сурма” завдяки засідці ліквідували п'ятьох есведистів та голову сільради с. Брустури. Неподалік с. Шибалин, що на Тернопільщині, шістдесят бійців МВД натрапили на криївку, де перебувало шестеро повстанців, на жаль, всі покінчили життя самогубством, щоб не дістатися ворогу. Дев'ятнадцятого квітня в с. Люча, Станіславської області бійцями відділу “Сурма” був вбитий дільничий МВД. Двадцять п'ятого квітня в с. Ушня, Львівська область, вбито майора. Двадцять сьомого квітня в с. Іспас, Чернівецької області, боївка ОУН спалила МТС [36, с. 208-214].

З цих повідомлень про зіткнення можна зробити висновок, що доволі часто внутрішні війська організовували засідки, викривали криївки і на жаль, у багатьох випадках, борці за вільну Україну закінчували життям самогубством аби не здатися ворогу.

Результати боротьби проти визвольного руху за квітень 1947 року були наступними. Найбільш активною боротьба була в Тернопільській області, де внутрішні війська провели 2114 чекістсько-оперативних операцій, приблизно 45 % були успішними, в інших областях робота проти повстанців була не задовільною. За даний проміжок часу повстанцями було проведено 179 акцій, за березень – 112. Більшовики звітували, що втратили 222 людини за квітень, з боку повстанців, знову ж таки за повідомленнями комуністів, вбито 390 та взято в полон 635 людей [7, с. 357-359].

23 квітня 1947 року у Львові відбувається засідання секретарів обкомів КП (б) У і начальників управлінь МДБ, на якому обговорювалася чергова активізація українського визвольного руху та необхідність застосувати нові методи для статочної ліквідації борців за незалежність. Там було вирішено наступне: посилити колективізацію, тобто збільшити її в масштабах, позбутися “куркулів” шляхом впровадження великих податків, як тих, хто перешкоджав повному підпорядкуванню земель колгоспу, також взяли за молодь, адже на дану вікову групу робилася головна ставка визвольного руху, було вирішено забрати майбутнє народу до піонерських та комсомольських організацій, щоб зробити з них слухняних радянських людей, звісно, що не обійшлося без депортацій та залякування населення, як основну опору повстанців [28, с. 575 – 587].

Відштовхуючись від статистики першого спецвідділу МВД УРСР, станом на 15 травня 1947 року було виселено 14 728 сімей за 1944-1946 роки [6, с. 307].

Зрозуміло, що й заходи, які спрямовані для колективізації, не дуже були до вподоби місцевому населенню, це було використано підпіллям для посилення антирадянських настроїв, голод, який був створений в інших регіонах України, коли зморені люди, у відчаї, приходили в області західного регіону у пошуку їжі, наочно продемонстрували до чого призводить колективізація господарств.

Травень був черговим місяцем протистояння. Першого травня в с. Білобerezка було ліквідовано начальника “стрибків” Дудиру та заступника Шарабуряка також в с. Підпечари неподалік Станіслава вбито старшого лейтенанта Чорноуса. В той ж день боївка ОУН в Чернівецькій області залишила без телефонного зв'язку ге. Шепіт – Селятин, Лопушна – Берегомет. Другого травня відділом “Сурма” організована засідка на міліцію МВД неподалік населеного пункту Ланчин, вбито трьох міліціонерів, Третього травня ліквідовано лейтенанта МВД в с. Березовиця Велика . Того ж числа в с. Ляшки Муровані, Дрогобицької області вбито секретаря райкому комсомолу Кутельмаха людьми ОУН. Четвертого травня в с. Замістя, що на Тернопільщині, ліквідовано лейтенанта МВД Москалюка. Шостого травня в м. Бережани ліквідовано голову міськради Степана Шагая. Одинадцятого травня в с. Літятин , Тернопільської області ліквідовано командира “стрибків” Драганька. В той самий день, тільки в с. Березів Середній , Станіславської області вбили командира “стрибків” Карпяка. Дванадцятого травня неподалік с. Залуква, що біля Галича натрапили на засідку три члени підпілля ОУН – Остап, Буря, Чумак, окрім першого, ранені, вкоротили собі віку. МВД мало трьох вбитих. Тринадцятого травня недалеко села Мариничі, Чернівецької області, ліквідовано повстанцями працівника з райвиконкому капітана Кирилова та лейтенанта МВД Круглого. П'ятнадцятого травня в с. Биличі, Дрогобицької області, вбито старшого лейтенанта МВД та рядового бійця. Шістнадцятого травня на ділянці лісу МВД поряд із селами Суходіл – Тарасів – Поляна, було проведено облаву, в результаті зіткнення вбито кілька бійців внутрішніх військ. Вісімнадцятого травня в с. Русів, що неподалік Снятина, вбито капітана МВД Манілова. Від вісімнадцятого до двадцятого травня проводилося прочісування Чорного лісу, що на Станіславщині, до нього залучили близько шести тисяч бійців внутрішніх військ. З обох сторін вбито по п'ять осіб. Дев'ятнадцятого травня в м. Вишнівець, що на Тернопільщині, вбито лейтенанта райвідділу МГБ Козлова. Двадцять першого травня в с. Люча, Станіславської області, підвідділ УПА організував

засідку на дорозі Яблонів – Космач, ліквідовано трьох ворожих бійців, повстанці мали одного вбитого. Двадцять п'ятого травня підвідділ УПА влаштував засідку на ємведистів, під час бою вбито тринадцять бійців. Двадцять шостого травня в с. Слобода – Раранча, Чернівецької області, вбито дільничого МВД лейтенанта Апостолюка. Тридцятого травня на дорозі сіл Волуйка – Олесько, Львівської області, була організована засідка. В результаті ліквідовано першого секретаря райкому партії Кухаренка, штатного пропагандиста Артимова [36, с. 216 – 227].

Як бачимо зіткнення в травні мали місце по суті щодня. До прикладу, в Рівненській області в період з 20 квітня до 21 травня було проведено 1200 операцій проти українського визвольного руху. В підсумку вбито 59 борців за волю ще 81 взято в полон. З керівного складу було вбито: районного коменданта СБ Мізоцького району “Верба”, членів районного проводу ОУН Мізоцького району “Беркут” та “Байда” , підрайонного провідника ОУН “Юрко”, підрайонного провідника ОУН Вербського району “Пшеничний”, районного провідника ОУН Клеванського району та член даного проводу “Богдан” , “Волошка” , районного провідника ОУН Гощанського району “Мирон”, підрайонного слідчого СБ “Чорнокрилий” також затримано керівника боївки проводу “Схід” Гощанського району “Суворов”. За даний період також ліквідовані: група з чотирьох людей Костопільського генту ротно проводу ОУН – “Марко”, група з п'яти людей “Степового” в Мізоцькому районі, боївка, яка складалася із шести людей, районного коменданта СБ “Кравченко”, боївка підрайонного провідника ОУН “Лаймана”, ділова сітка ОУН на території Сарненського району [7, с. 360-364].

В травні повстанцями було організовано 159 операцій проти радянської влади, вбито 230 більшовиків. Спецслужби вбили 462 повстанців, в полоні опинилися 1207 людей [7. с. 376-377].

Знову почалися напади на лісозаготівельні підприємства. Загалом, починаючи від 15 травня 1946 року до 25 травня 1947 року в Сколівському

ліспромгоспі повісили дванадцять працівників. В квітні та травні дії борців за свободу зросли, за цей час вбито та повішено п'ятьох працівників [7, с. 365-367]. Шістнадцятого травня в селі Тулія Дубровицького району Рівненської області спалено машину, яка належала ліспромгоспу. П'ятого червня неподалік залізничної станції Остки, що на Рівненщині, спалено дві машини, які належали відділу тресту "Укрбудліс". Десятого червня в хуторі Дунів, Рокитнянського району, спалено пилораму [7, с. 371-372].

Черговий перегляд більшовиками методів боротьби з українським визвольним рухом змусив задуматися останніх. Після завершення зимового періоду стало зрозумілим, що не всі зможуть продовжувати збройну боротьбу. Чимало бійців почали мати проблеми із легенями та серцем. Звісно, це не було дивним, адже декілька місяців поспіль вони перебували в криївках, під землею. Це змусило керівництво УПА піти на вимушені кроки. 30 травня прийнято рішення, повстанські сотні, окрім тих, які дислокувалися в Карпатах та на Закерзонні, розформовувалися, а їхні кадри перевели в підпорядкування мережі ОУН. З одної сторони вони зливалися в єдине ціле, але з іншої керівні органи УПА, а саме Головна команда та штаб і надалі працювали, вони здійснювали підготовку інструкцій, матеріалів для вишколу, нагороджували нагородами бійців, підвищували у званні. Члени ОУН, які також через хвороби не могли фізично підтримувати активність боротьби, мали вийти з підпілля та легалізуватися, щоб бути корисним і там, було бажаним влаштуватися в якісь структури більшовиків [76, с. 624-625].

В червні спецслужби були більш активними ніж в травні, проте повстанців були менш жвавіми порівняно із минулим місяцем зменшилася. Проведено 138 операцій проти більшовиків. Вбито комуністами 485 повстанців ще 2175 взято в полон. Більшовики втратили 191 бійця [7, с. 376-379].

Варто згадати найбільш значні зіткнення червня. Четвертого червня в с. Гошани, що на Львівщині, вбито дільничого МВД Жарова. В с. Миколаїв, тієї ж області спецслужби натрапили на криївку, виявилось, що там двоє людей,

зав'язався бій, вбито старшого лейтенанта, повстанців було поранено, себе застрелили. П'ятого червня відбувалася облава Гаварецького лісу неподалік Олеська, натрапили на п'ятьох членів підпілля, у результаті бою вбито десять бійців спецслужб. Шостого червня в м. Жидачів, Дрогобицької області, ліквідовано оперативного працівника РО МВД Василя Книговиця. Також там ж дев'ятого червня підпілля ліквідувало голову міськради Гринчука та агронома райземвідділу Крафта. Сьомого червня на дорозі між селами Зелена – Топільне була організована засідка, вбито лейтенанта спецслужб та двох рядових бійців. Того ж дня в с. Верхів, Волинської області, боївка організувала засідку, вбито фінагента і голову сільради. Восьмого червня в с. Поруби, що на Львівщині, вбито дільничого МВД Таратущенка та організатора “стрибків” Пилищака. Дев'ятого червня в с. Крилос, Станіславської області, унаслідок засідки вбито десять есведистів та дві вантажні машини. Десятого червня в с. Олесько, Львівської області, вбито старшого лейтенанта спецслужб. Дванадцятого червня в с. Іспас, Станіславської області, ліквідовано капітана МГБ підпільником ОУН Круком. В с. Чорна, Дрогобицької області, відділ “Басейн” знищив колгосп та молочарню. Двадцять п'ятого червня між відділом “Булава” та трьома ротами МВД неподалік с. Білина Велика, Дрогобицької області відбувся бій, в результаті вбито двадцять п'ять бійців спецслужб, серед яких були два офіцери. В червні повстанці влаштували засідку на відтинку Козина – Крилос, Станіславської області, вбито шістьох есведистів [36, с. 229 – 239].

Окрім силової боротьби була ще й пропагандистська, яка доволі сильно дошкуляла радянському режимові. Інколи її вплив перевершував навіть збройні дії українського визвольного руху. Поширювані листівки не просто інформували – вони формували внутрішній спротив та духовну відстороненість від більшовиків. У 1947 році підпільна інформаційна діяльність досягла особливої інтенсивності. Підпілля поширювали політичні праці, серед яких вирізнялася саме П. Федуна – “Петра Полтави”, “Концепція самостійної України і основні тенденції політичного розвитку сучасного

світу”. Значними накладками також поширювали брошуру О. Дяківа – “Горнового” та “Новий наступ сталінських вельмож на колгоспників”, які мали на меті ідейно озброїти населення. Серед літератури, що розповсюджувалася серед селян і, особливо, людей із східної частини України, були матеріали, які гостро критикували основи марксизму, такі як “Науковість діалектичного матеріалізму”, давали альтернативні тлумачення важливих історичних подій, таких як голодомор. Створювалося й звернення до співробітників МВД, де викривали злочини радянської влади та доносили цілі визвольної боротьби. В літературі, орієнтованих на робітників, підкреслювалася неспроможність радянської економіки, показувались механізми експлуатації трудового класу. Людей закликали не виконувати виробничих норм та саботувати плани. Окрім того, деякі звернення спрямовувалися до українців, які були комуністами, їм нагадували про репресії 1920-1930-х років і заохочували відмовитися від зв’язків із радянською ідеологією. Головний осередок пропаганди активно поширював повстанську художню літературу, в якій оспівували боротьбу за свободу та викривали злочини сталінського режиму. Автори, як-от Б. Світлик, М. Дяченко, Л. Фої, створювали твори, що доносили правду до народу. Велику популярність серед українців мали гумористичні видання такі як “Лісовик” та “Хрін”, які завдяки сатирі руйнували довіру до офіційної радянської версії подій. Альтернативна інформація поширювалася і через “Інформаційні бюлетені”, які подавали незалежну оцінку подіям у СРСР та світі. Особлива увага приділялася молоді – спеціальні видання допомагали їй зберігати критичне мислення й “імунітет” до радянської пропаганди. Для вчителів розроблялися чіткі норми, які пояснювали, як викладати предмети без насаджень радянських ідей або хоча б зменшити їх кількість. Суттєву роль у візуальній агітації відіграли графічні твори Ніла Хасевича, який створив серію зображень до річниці створення УПА [76, с. 627-629].

В червні 1947 року Л. Каганович мав змогу відвідати центр СРСР – Москву. Зрозуміло, що там йшла мова, зокрема, і про визвольний рух.

Особисто від Сталіна отримує розпорядження, щоб нарешті покінчити з підпіллям, яке дошкуляє далеко не один рік і ще залишається доволі активним у регіоні попри посилення боротьби. Тому було вирішено, що варто пришвидшити колективізацію в Західній Україні, яка б мала вплинути на опір. 20 червня 1947 року запроваджувалися обтяжуючі податки, продовольчі та грошові, для тих господарств, які не були в колгоспах, це робилося для того, щоб примусити власників тих ділянок на добровільно-примусовій основі перейти в колгосп через нездатність сплачувати такі суми [76, с. 629].

Підпілля не було в захваті від такого розвитку подій. Почалося посилення активності впродовж наступних чотирьох місяців, які були у більшості спрямовані проти колгоспів.

В липні була велика збройна активність. Четвертого липня в с. Підлісна, Станіславської області, вбито районного начальника “стрибків” Колендру. П’ятого липня відділ “Булава” напав на казарми стрибків та колгосп в с. Сілець, Дрогобицької області, вбито одного бійця МВД та двох винищувального батальйону та спалено колгоспні забудування, згоріли сільськогосподарські машини та приладдя. Тоді ж через облаву в лісі неподалік сіл Задільсько, Красне, Криве, Дрогобицької області було оточено повстанців унаслідок бою з нерівними силами десять борців за незалежність загинули, спецслужби мали сорок вбитих. Шостого липня в с. Городище, що на Тернопільщині, вбито уповноваженого МВД з сіл Денисів – Кузенка. Дев’ятого липня в с. Верхній Ясенів, Станіславської області, підвідділом УПА організовано засідку. Лейтенанта МВД було взято в полон, рядового вбито, а голову РШК Мовчана, завідувача уповмінгазу Нехрестова, начальника МГБ Попова важко поранено. Дванадцятого липня в с. Добрівляни, що біля Калуша, ліквідовано начальника стрибків і голову сільради Кучерака. Чотирнадцятого липня в с. Тустоголови, Тернопільської області, вбито голову колгоспу. Мали й місце доволі масштабні акції цього місяця. З п’ятнадцятого до двадцять п’ятого липня у більшості сіл

Калуського, Перегінського та Войнилівського районів Станіславської області було поруйновано сільради, телефонні апарати та молочарні. Сімнадцятого липня в с. Ясіння, Закарпатської області, повстанцями здійснено напад на сільраду, вбито голову сільради Копанчука. Вісімнадцятого липня в с. Мединя, Станіславської області, завдяки засідці ліквідовано лейтенанта та рядового бійця МВД. Дев'ятнадцятого липня в с. Турці, Станіславської області, знищено устаткування радгоспу. Двадцятого липня в с. Жабиня, що на Тернопільщині, вбито начальника “стрибків” Кульбу Теодора. Двадцять першого липня неподалік с. Виців, Дрогобицької області, організовано засідку підвідділом Басейн, вбито майора МГБ, капітана, старшого лейтенанта МВД та начальника гарнізону МВД в райцентрі Стрілки. Двадцять другого липня в с. Підгірки, Станіславської області, ліквідовано начальника тюрми Коломийця. Двадцять третього липня в с. Ставчани, Львівської області, підпіллям вбито начальника райвідділу МВД Романова. Двадцять сьомого липня в с. Воскресінці, Станіславської області, підпілля замінували спиртовий завод. Двадцять восьмого липня в с. Буховичі, Дрогобицької області, завдяки засідці ліквідовано лейтенанта МГБ та поранено дільничого МВД. Двадцять дев'ятого липня в селах Тресцянець, Лоп'янка та Спас було знищено приміщення сільрад та молочарні. Тридцять першого липня в Перегінсько, Станіславської області, боївкою ОУН спалено нафтові шиби в копальні. Також в цьому місяці в с. Гдешичі, дрогобицької області, знищено два трактори МТС [36, с. 240-248].

Згідно звіту обкому партії, в Станіславській області за липень було проведено 1266 чекістсько-військових операцій та засідок. Вбито 79 борців за волю та 345 взято в полон. Серед вбитих були: Військовий керівник Станіславського окружного проводу ОУН – “Шрам”. Інформатор Станіславського генту ротно проводу ОУН – “Недоя”. Керівник пропаганди Городенківського та Рогатинського генту ротно проводу ОУН – “Верлей” та Голубко Я. Н. відповідно. Керівник районного проводу ОУН у Войнилівському районі Секунд П. А. – “Галина”. Керівник

пропаганди районного проводу ОУН в Чернелицькому районі Куцевич Ф. С. – “Орел”. Голова служби безпеки районного проводу ОУН в Богородчанському районі Балацко – “Пластун”. Керівники боївки в Солотвинському та Тлумацькому районі - “Морський” та “Волос” відповідно та інші [7, с. 393-394].

В серпні український визвольний рух був не менш активним ніж в липні. Третього серпня боївкою ОУН організовано засідку, яка була спрямована проти спецслужб на дорозі Станіславів – Тисмениця, вбито чотирьох бійців МВД, серед них був капітан. Сьомого серпня в м. Калуш атентатники ОУН ліквідували провокатора “стрибків” – “Чорнія” та поранено капітана МВД. Тоді ж в с. Несторівці, що на Тернопільщині, ліквідовано заступника голови райвиконкому Яськова Тараса; в райцентрі Перегінсько, Станіславської області, вбито підпіллям начальника паспортного столу. Восьмого серпня в с. Бістова, що неподалік Калуша, підпілля вбили секретаря райвиконкому та секретаря районної друкарні Буряка. В с. Тужилів, Станіславської області, відділ “Хорти” та боївка ОУН наскочили на сільраду, вбито чотирьох бійців МВД. В с. Лукавець, Чернівецької області, підпіллям вбито начальника “стрибків” Данка Василя. У результаті засідки, яка була організована підвідділом Басейн неподалік с. Лінина, Дрогобицької області, ліквідовано секретаря райкому партії Дудка, прокурора та завідувача кадрами із райвиконкому. Неподалік с. Руда Сілецька, Львівської області, вбито лейтенанта та рядового МВД. П’ятнадцятого серпня в райцентрі Межиріччя, що на Рівненщині, вбито лейтенанта МВД. Сімнадцятого серпня в с. Кам’янка, Станіславської області, знищено устаткування радгоспу. Двадцять третього серпня неподалік с. Раків, Станіславської області, вбито лейтенанта та рядового МВД. В с. Кудобинець, Тернопільської області, вбито голову райвиконкому Євроменка. Двадцять четвертого серпня в с. Довга Калуська, Станіславської області, підпілля спалило будівлю сільради. Двадцять п’ятого серпня, на шляху сіл Рівня – Слобода Рівнянська, організовано засідку боївкою ОУН, ліквідовано

генту ротного райвідділу МГБ Чухурукіна та одного рядового бійця. В с. Викоти, Дрогобицької області, підпіллям спалено приміщення МТС, склад із машинами для сільського господарства та для збіжжя. На шляху Оравчик –Тухолька, Дрогобицької області, у результаті засідки вбито дев'ятнадцять більшовиків. Тридцятого серпня неподалік с. Шупарка, Тернопільської області, відбувся бій з відділом МВД, вбито лейтенанта спецслужб та кулеметника підпілля. Також в серпні на дорозі Самбір – Крукевичі, Дрогобицької області, неподалік с. Садковичі, знесено тридцять телефонних стовпів [36, с. 249-260].

Відповідно до даних обкому партії в Станіславській області за першу декаду серпня проведено 334 чекістсько-військових операцій та засідок, вбито 25 повстанців та взято в полон 120 осіб. Вбито: пропагандиста Коломийського окружного проводу ОУН Лепкалюк І. Н. – “Леся”, голову районного проводу ОУН в Жовтневському районі Ворона В. М. , керівник ОУН в Букачівському районі Зобків С. Д. – “Голуб” [7, с. 396-397].

В Рівненській області за даними обкому партії за період від двадцятого до тридцять першого серпня в результаті проведених чекістсько-військових операцій та засідок, вбито сімнадцять повстанців та сто сімдесят сім взято в полон [7, с. 405]. Також в Житомирській області тридцятого серпня 1947 року в лісі Барашевського району органами МГБ було знищено повністю групу ОУН-УПА “Деркача”, в тому числі із головним даної групи [7, с. 406].

У Волинській області протягом серпня спецслужбами та винищувальними батальйонами було ліквідовано 155 борців за незалежність України [7, с. 411].

Радянське керівництво було не дуже задоволене роботою МГБ в західних областях України, особливо це стосувалося Тернопільської, Дрогобицької та Станіславської областей. Якщо за перші дві декади серпня вбито 269 та взято в полон 1493 повстанців, більшовики мали 130 вбитих, то за наступні двадцять днів визвольний рух поніс менші втрати, 240 вбито та

потрапили в полон 1307 людей, а от втрати радянського режиму збільшилися до 144 людей [7, с. 413].

Перший місяць осені також не був без зіткнень. Третього вересня підпіллям ліквідовано партійця в місті Яворів, що на Львівщині також там наступного дня вбито двох партійців. Шостого вересня в м. Болахів, Станіславської області, в результаті бою був вбитий лейтенант МВД. Дванадцятого вересня в с. Семаківці, Станіславської області, спалено колгосп. Сімнадцятого вересня між селами Поляниці – Тисів, що неподалік Болехова, вбито провокатора МВД. Двадцять першого вересня в с. Замулинцях, Станіславської області, повстанцями спалено колгосп. Двадцять третього вересня в с. Струтин Нижній, Станіславської області, спалено колгосп. Двадцять четвертого вересня в Жидачівському районі, Дрогобицької області, спецслужби натрапили на повстанців, у результаті бою, вони п'ятох втратили та вісім було поранено, з боку повстанців був один вбитий. У вересні в Уторопському лісі, Станіславської області, спецслужби вийшли на постійне місце дислокації повстанців, відбувся бій, вбито та поранено двох есвідистів [36, с. 261 – 267].

За даними радянського місцевого керівництва в Дрогобицькій області за вересень ліквідовано 114 та потрапили в полон 325 учасників українського визвольного руху [7, с. 417].

Наступний теж був місяцем зіткнень. У жовтні 1947 року в с. Завада, Дрогобицької області, спалено будівлю, де знаходився клуб. Вісімнадцятого жовтня в с. Слобода ліквідовано лейтенанта МВД. Двадцятого жовтня в Самборі вбито майора МГБ. Тридцятого жовтня в с. Ішків, Тернопільської області, декілька підпільників розпочали бій із МВД, кількість якого складала триста осіб. Одного підпільника вбито. Тридцять першого жовтня неподалік с. Бунів, Львівської області, між підпіллям та прикордонниками відбулося зіткнення [36, с. 268-273].

В Дрогобицькій області за жовтень було вбито 112 та 201 учасників українського визвольного руху взято в полон. Серед них вбито: керівника

українського червоного хреста генту ротно проводу ОУН “Оленка”, члена генту ротно проводу ОУН “Місяць”, керівника районного проводу ОУН “Олег” , господарський керівник районного проводу ОУН “Скрегулець”, керівника пропаганди районного проводу ОУН – “Марат” , керівник “ЕВ” районного проводу ОУН “Швейк”, а також шість керівників груп, чотирьох господарських керівників груп, одного керівника диверсійних груп, чотирнадцять керівників статичних сіток та двох господарських керівників статичних сіток [7, с. 452-453].

Через значну активність українського визвольного руху почалися масові депортації населення. 21 жовтня 1947 року о 6:00, почалася операція під назвою “Захід”, яка мала на меті виселити рідних повстанців. За два тижні було відправлено на Схід СРСР 26 644 сім’ї, кількість осіб склала 76 192, серед них приблизно 57 000 були жінки та діти. Депортація проводилася дуже жорстко, тому зрозуміло, що люди постійно боялися бути наступними, кого виселять. Страх людей доводив до такого стану, що вони просили своїх припинити боротьбу, щоб їх не виселили [76, с. 629-630].

Згідно даних в Дрогобицькій області було виселено 4 559 сімей, кількість осіб складала 14 486 чоловік [6, с. 319].

У Волинській області спочатку був план виселити приблизно 2 500 тисячі сімей учасників українського визвольного руху, але його збільшили, в кінцевому результаті було виселено 2 716 сімей, загальна кількість виселених складала 8 938 людей [6, с. 321].

У Рівненській області, в загальному, план був незмінним, виселено 3 829 сімей, кількість складала 11 563 особи. Також за період від травня до жовтня 1947 року було ліквідовано тридцять повстанських груп та п’ятдесят підпільних націоналістичних організацій. За даний час вбито 278 та взято в полон 1793 людей. З них серед керівного складу ОУН було ліквідовано вісімдесят п’ять людей. Двох членів крайового проводу, чотирьох генту ротно проводів, тридцять одного члена районних проводів [6, с. 322-323].

В Тернопільській області для проведення виселення були задіяні 4 080 членів та кандидатів в члени ВКП (б), більше чотирнадцяти тисяч безпартійного активу районних центрів та сіл. Загалом, брало участь, окрім бійців та робітників МГБ, 25 980 осіб. Всього в межах даної області було виселено 5 053 сім'ї, кількість людей складала 13 174 осіб. Це було трохи більше ніж передбачено планом [6, 323 – 324].

Чернівецьку область також не оминули виселення сімей визвольного руху. Для проведення операції були залучені 381 людина оперативного складу МГБ та МВД, 630 осіб військового складу та 600 бійців винищувальних батальйонів. В результаті виселено 616 сімей, в яких було 1635 людей, хоч операція затягнулася до двадцять третього жовтня через випадання невеликого снігу [7, с. 439].

Партійні органи не були задоволені боротьбою з визвольним рухом, не зважаючи на заходи, які були проведені. Про це говорить статистика. Хоч із серпня по жовтень, в загальному, кількість операцій повстанців зменшувалася, проте починаючи з третьої декади жовтня та особливо під час першої декади листопада активність борців за свободу почала зростати. Якщо говорити про жовтень 1947 року, то за перші дві декади було 47 проявів активності, а вже за останню декаду даного та першу наступного – 57. Кількість вбитих та арештованих повстанців спадала. Найбільш незадоволеними були роботою в Львівській області, де активність збільшувалася. Тут відбувалися вбивства кандидатів місцевих рад. Чотирнадцятого жовтня вбито разом із жінкою Мудрика Д.І., якого висували до районної ради депутатів робітників. Цими діями хотіли завадити проведенню виборів до місцевих органів [7, с.456-458].

Найбільш кровопролитні зіткнення між внутрішніми військами та повстанцями були на Прикарпатті, і не тільки, протягом листопада та грудня 1947 року.

Другого листопада в м. Скала Подільська, що на Тернопільщині, повстанці атакували міліцію, завдяки чому було вбито начальника міської

міліції. Того ж дня в с. Годах, Станіславської області, відбулося зіткнення із відділом МВД. Поліг один повстанець. Четвертого листопада в лісі біля с. Ясень, що на Станіславщині був бій між двома ворогуючими сторонами, всі понесли втрати. П'ятого листопада в с. Бахманка тієї ж області, внаслідок зіткнення повстанці вбили лейтенанта МВД та смертельно поранили сержанта. В с. Витвиця застрелено емведиста. В с. Вербляни, що на Львівщині, підпілля ліквідувало уповноваженого райпарткому та дільничого МВД та спалили колгосп. Шостого листопада в с. Нова Мощаниця, Рівненської області, відділ МВД натрапив на криївку, там знаходилося три членів підпілля. На жаль, всі полягли. Тоді ж, неподалік Довга Войнилівська, Станіславської області, повстанці атакували “стрибків”, двох вбито та ще двох поранено. Сьомого листопада в с. Замочок, Львівської області, атентатник застрелив провокатора МВД. В с. Товмачику, Станіславської області підвідділ УПА під командуванням чотового “Зенка” вступив в бій із двома відділами МВД. В результаті бою було вбито дванадцять бійців МВД та шість борців за свободу [36, с. 273-275].

Сімнадцятого листопада в с. Пиловичі, що на Львівщині, боївка роззброїла винищувальний батальйон. Вісімнадцятого листопада в с. Боянівка, Рівненської області, підпілля обстріляло бійців спецслужб. Вбито слідчого МГБ та ранено трьох емведистів. Двадцять третього листопада, в с. Пакість, Дрогобицької області повстанці вбили міліціонера. Тоді ж в с. Новосілки, внаслідок атаки на хату, де були “стрибки”, вбито трьох чоловік. Двадцять четвертого листопада із засідки повстанцями було вбито дільничого Підбужського райвідділу МВД та поранено секретаря райкому Дрогобицької області. Двадцять восьмого листопада між с. Перківна – Розтічки, Станіславської області, повстанці здійснили засідку на партійців, з них одного вбито та поранено голову РВК [36, с. 277 – 282].

В Львівській області від 10 жовтня по 15 листопада вбито, з керівного складу ОУН та УПА: Павука Петра – “Степовий” – член Львівського крайового проводу ОУН, Гудима Дем’яна – генту ротного референт СБ

”Січовий”, Щура Богдана – пропагандиста районного проводу ОУН – “Комар”, Івана – “Чорнота” – районного керівника боївки СБ, Калашника Андрія – генту ротного районного проводу ОУН – “Чорноморець”, референта СБ кущового проводу ОУН “Чорний”, Кусого Юліана – помічника коменданта СБ районного проводу ОУН – “Вовка”, Букета Филипа – командира районної боївки СБ – “Тучний”, Качало Михайла – керівника СБ кущового проводу – “Сокіл”, Боднаря Василя – керівника куща ОУН – “Остапа”. Натомість затримано: Царя Івана – керівника Винницького СБ районного проводу ОУН – “Ірода”, Бубела Стефана – заступника референта СБ районного проводу ОУН – “Карпа”, “Сороку” – районного провідника ОУН Магерівського району, крайового зв’язківця проводу ОУН – “Господаря”, господарчого ОУН – “Ігоря”, Мисяка Михайла – кущового провідника ОУН – “Крука” [7, с. 474-475].

В Тернопільській області за листопад 1947 року втрати українського визвольного руху згідно даних обкому партії були наступними: вбито сорок одного повстанця та взято в полон – 65. Вбили кущового провідника ОУН Золотниківського району – “Кум”, кущового провідника Борщівського району “Буря” – Василенка Богдана Филиповича, районного провідника ОУН Коропецького району – Шестака Степана Яковича, кущового провідника ОУН Коропецького району – Батика Степана Івановича, кущового пропагандиста цього ж району – “Чорний”, господарчого районного проводу ОУН Шумського району – Кравчука Олексія Дмитровича “Аркан”, керівника кущового проводу ОУН Лановецького району Кутраля Івана Михайловича – “Богдан”, господарчого керівника районного проводу ОУН Пробіжнрянського району Дмитренка Михайла – “Блакитний”, кущового провідника ОУН Козовського району Барана Василя Івановича – “Жук”. Затримано станичного ОУН, голову боївки Козівського району Безовського Дмитра Гавриловича – “Сталь” [7, с. 486].

В Чернівецькій області, як повідомляє обком партії з першого вересня до першого грудня 1947 року вбито 219 людей, це були як учасники так і

люди, які допомагали українським націоналістам. Серед керівного складу протягом даного проміжку часу були вбиті: кущовий керівник ОУН Романович Іларій Олександрович – “Богдан”, районний референт СБ Кутського району Станіславської області Єремчук Василь Степанович – “Мох”, районний керівник ОУН Вашківського району Царанюк Іван Іванович – “Рема”, кущовий керівник ОУН Дмитрюк Микола Васильович – “Скорий”, станичний ОУН Колатило Микола Євгенович – “Запорожець”. Схоплено: кущового керівника ОУН Молдавана Георгія Омеляновича – “Дорошенко”, Станичного ОУН Миковейчука Василя Михайловича – “Рак”, Мельниченка Георгія Васильовича – “Юрко”, Заводського Олексія Григоровича, Інатія Ілью Тодоровича та інші [7, с. 491].

Багатим на події був і останній місяць другого післявоєнного року. В грудні 1947 року в с. Добрівляни, Станіславської області, підпілля організувало засідку, в результаті якої вбито трьох бійців МВД. Четвертого грудня неподалік с. Струтин Вижній, Станіславської області спецслужби наткнулися на криївку підпілля, в результаті бою, оточені повстанці, щоб не дістатися ворогу, себе підірвали. Також в с. Човгани тієї ж області, у результаті викриття криївки внутрішніми військами, борці за свободу загинули. У більшості випадків, коли спецслужби натрапляли на криївки, учасники українського визвольного руху будучи у безвихідному становищі, щоб не дістатися ворогові, часто завершували життя самогубством, знищивши перед цим важливі документи. П'ятого грудня в с. Мацошин, що на Львівщині, боївка ліквідувала голову сільради та міліціонера. Десятого грудня в с. Спас, Львівської області, підпіллям ліквідовано заступника керівника винищувального батальйону. Шістнадцятого грудня було знищено керівника “стрибків” в с. Добрівляни, Станіславської області. Двадцять першого грудня, через сутичку з підпіллям, внутрішні війська втратили двох бійців, серед них був і лейтенант МВД. Двадцять другого грудня в с. Стрільче, Станіславської області, повстанці спалили колгосп. Тоді ж в с. Креховичі, в результаті двогодинного бою між боївкою СБ та відділу МВД,

вбито дванадцять бійців внутрішніх військ, серед яких був майор, проте, на жаль, втрат зазнали і повстанці, полягло чотири людини. Двадцять третього грудня в с. Воскресінці, Станіславської області, підпілля ліквідувало керівника “стрибків”. Двадцять шостого грудня неподалік с. Лопушанка, Дрогобицької області, охоронний відділ УПА Рубаня зіткнувся із відділом МВД, кількість яких складала 300 людей. Ворог втратив п'ятьох бійців, повстанці – одного. Двадцять сьомого грудня в Дрогобицькій області, більшовики натрапили на бункер кущового Романчука, в результаті бою загинув бунчужний “Буревій”, кущовий “Романчук” та станичний “Соколенко”. Також слід згадати про легендарного сотенного Самбірщини – Тараско”, який помер від тифу [36, с. 282 – 288].

У Львівській області згідно даних обкому партії ЦК КП (б) У з 15 листопада по 15 грудня вбито 47 повстанців, з них дев'ять керівного складу: член Львівського крайового “проводу” ОУН – “Ярема”, керівник боївки крайового “проводу” ОУН – “Вилюсь”, референт санітарної справи Сокальського окружного “проводу” ОУН - “Сафрон”, районний провідник жіночої сітки ОУН – “Русалка”, районний господарчий ОУН – “Салецький”, керівник районної боївки ОУН – “Хмурий”, кущовий провідник ОУН – “Уляна” та ще 180 людей взято в полон [7, с. 496]. Згідно радянських даних з першого до двадцятого грудня в західних областях було вбито сто дев'яносто одного борця за свободу України та 536 осіб опинилися в полоні [7, с. 502].

Посилаючись на радянські дані, протягом другої половини 1947 року вбито або опинилися в полоні більше 10000 членів українського визвольного руху та їх прихильників. Що, звичайно, завдало по ньому значного удару. З них, близько восьми відсотків були командирами різного рівня. Саме цього року радянська влада посилила масштабні карально-репресивні заходи, які поєднували воєнні операції проти підпілля, масові депортації населення, та інформаційно-пропагандистські кампанії, спрямовані на дискредитацію руху опору. Найбільш показовою стала операція “Захід” від 21 жовтня 1947 року, у ході якої з регіону було виселено близько 77 тисяч осіб, звинувачених у

“співпраці з бандерівцями”. Не дивлячись на жахливі репресії, які неоправно вдарили по особовому складу та кількості мобілізаційного ресурсу, український визвольний рух зберіг організаційну структуру, продовжував здійснювати як бойові акції, так і пропагандистсько-інформаційну роботу серед населення. За весь рік підпілля провело 1603 “зачіпні акції”. Така активність показує, що більшовикам попри чергову зимову блокаду, бойові операції навесні та влітку, депортації восени, не вдалося знищити прагнення до незалежності. Зрозуміло, що така статистика не тішила партійні органи та держбезпеку. Ця діяльність була можлива, зокрема, завдяки глибокій суспільній підтримці, яка зберігалася незважаючи на репресивну політику радянської влади. Так завершився другий непростий післявоєнний рік протистояння.

РОЗДІЛ III

БОЛІСНИЙ УДАР, АЛЕ НЕ СМЕРТЕЛЬНИЙ: ЗАВЕРШАЛЬНА ФАЗА АКТИВНОГО ПРОТИСТОЯННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ТОТАЛІТАРНОМУ РЕЖИМУ, ВТРАТА ПРОВІДНИКА (СІЧЕНЬ 1948 – 5 БЕРЕЗНЯ 1950 рр.)

Третій повоєнний рік, як і попередні, супроводжувався тиском на український визвольний рух з боку радянської влади на всій території їхнього перебування. Проте повстанці теж намагалися бути активними в міру своїх можливостей. За даними МГБ чисельність повстанців складала мінімум 5000 осіб. Головні цілі ураження були незмінними: колгоспи, органи влади і їх представники та на внутрішні війська.

В січні відбулося чимало зіткнень. Першого січня в с. Війниця Рівненської області повстанці спалили колгосп. Тоді ж в с. Кип'ячка підпілля знищили всі документи сільради. В с. Калюсик, Кам'янець-Подільської області вбито секретаря сільської ради. Четвертого січня в с. Гніздичів, Дрогобицької області підпілля поранили секретаря РК ЛКСМУ з Жидачева. В с. Задеревач, Дрогобицької області, повстанці ліквідували капітана МВД. Шостого січня в с. П'ятничани, тієї ж області, в результаті зіткнення вбито сержанта МГБ. В с. Валява Чернівецької області загинула революціонерка-друкарка Марина, розірвавши себе гранатою. Сьомого січня група повстанців натрапила на підвідділ МВД неподалік хуторів Весела Гора, що на Тернопільщині, почався бій. Внутрішні війська п'ять разів наступали на позиції повстанці, стільки ж були змушені відступати через значні втрати. Вбито 45 бійців МВД також загинуло 14 борців за волю України. Того ж дня, в с. Дуліби, Дрогобицької області, підпільник вбив капітана та поранив ще двох бійців МВД. Восьмого січня на відтинку ге. Холоїв – Добротвір, Львівської області, ліквідовано керівника гарнізону та бійця МВД. Десятого січня в с. Борткові, що на Львівщині, МВД натрапили на будинок, де

знаходилися два повстанці, почався бій, на жаль, вони загинули. Також в с. Денисів, Тернопільської області, підпілля застрілили голову РВК. Одинадцятого січня в с. Брідок Чернівецької області загинули кущовий “Максим” та “Пугач”. В с. Митків Чернівецької області в боротьбі з більшовиками загинув окружний референт СБ Кривоніс – Петро. Дванадцятого січня в с. Ордів, Львівської області, боївка ліквідувала слідчого Радехівського райвідділу МГБ. Чотирнадцятого січня в с. Бедриківці, Тернопільської області, внаслідок зіткнення, були вбиті: керівник, капітан МВД, старший лейтенант поранений. Вісімнадцятого січня в с. Красне, Рівненської області, спецслужби натрапили на криївку, внаслідок бою, хоч вбито лейтенанта МВД також сержанта смертельно поранено, але сили були не рівні. Щоб не дістатися ворогові живими, підпільники покінчили життям самогубством. Двадцятого січня в с. Малі Вікнини, що на Тернопільщині, повстанці знищили клуб. Тоді ж на Островських хуторах, Рівненської області між підпіллям та десятьма бійцями внутрішніх військ звівся бій, в результаті якого вбито уповноваженого МВД та важко поранено начальника райвідділу МГБ. В с. Острів, Дрогобицької області, члени підпілля спалили колгосп. Двадцять сьомого січня в с. Вибурів, Тернопільської області, два підпільники розпочали бій із п’ятдесятьма бійцями внутрішніх військ. На жаль, було зрозуміло, що борці за волю довго не протримаюся, тому, коли набої закінчилися, вони підірвали себе гранатами. Двадцять дев’ятого січня в с. Новосілка, Тернопільської області, внутрішні війська та партійці катуючи людей, хотіли примусити їх вступати в колгоспи. Коли настав вечір, повстанці почали діяти. На сільраду почали йти кулеметні черги, поранено інструктора РК КП(б)У та затримано секретаря РК КП(б)У по пропаганді. Тридцятого січня в с. Стронятин, що на Львівщині, підпіллям було ліквідовано дільничого МВД. В той день на відтинку між ге.. Куца – Муравиця, Рівненської області, емведисти потрапили в засідку підпілля, завдяки чому було вбито заступника начальника райвідділу МВД. В с. Обич,

Тернопільської області, підпіллям роззброєно винищувальний батальйон [36,с. 289-298].

Протягом останнього місяця зими, також всієї весни та початку літа 1948 року відбувалися чималі зіткнення між внутрішніми військами та повстанцями.

Другого лютого в с. Ступки, Тернопільської області, повстанці знищили колгосп. Третього лютого в с. Косів Тернопільської області підпілля спалило колгосп. Доволі масштабний бій відбувся восьмого лютого в Майданських лісах Дрогобицької області, зіткнулися між собою три підвідділи УПА та відділи МВД. В результаті бою вбито 24 повстанці та 120 бійців внутрішніх військ. Дев'ятого лютого в с. Костянтинівка Тернопільської області повстанцями спалено канцелярію колгоспу. Тоді ж в с. Котюжинці, що на Тернопільщині, між повстанцями та стрибками-комсомольцями відбувся бій, в результаті якого вбито секретаря комсомолу та знищено будівлю, де був клуб. Тринадцятого лютого в с. Волинів Дрогобицької області, завдяки засідці вбито дільничого МВД та уповноваженого райкому партії. Того ж числа в с. Рахія, Станіславської області повстанці ліквідували керівника лісопункту. П'ятнадцятого лютого в с. Бонишин Львівської області внутрішні війська наткнулися на двох представниць підпілля: Ірину Захарчук та Ірину Кілярською. Першу було важко поранено, її добила Ірина Кілярська, яка попала в оточення, вбити себе не встигла, проте через значну втрату крові на наступний день померла. Тієї ж дати в с. Рідківці Чернівецької області загинули кущовий "Лис" – "Комар" та "Ванька" – Гуменюк Василь. Шістнадцятого лютого в с. Романів Львівської області між повстанцями та відділом МВД відбувся бій, в результаті внутрішні війська втратили сімох бійців з іншого боку загинув повстанець. В с. Увик, що на Львівщині повстанці поранили слідчого Берестецького РО МГБ. Сімнадцятого лютого в с. Ясениця Львівської області повстанцями спалений колгосп. Двадцять першого лютого в с. Дубівці Тернопільської області підпілля спалило будинок сільської ради.

Також двадцять другого лютого в с. Івачів Гор, що на Тернопільщині повстанці спалили сільраду. В с. Витилівка Чернівецької області загинув боровшись з більшовиками “Борис”. Двадцять третього лютого в с. Хрещатик Чернівецької області загинув районний провідник Заставнівського району “Лев” – “Месник” [36, с. 299-306].

На жаль, через непрості бої, які тривали з сьомого по дев’ятого лютого, цілком полягла сотня В. Шишканиця – ”Біра”, приблизно в кількості тридцяти п’яти осіб, вона ще літом 1947 року прибула із Закерзоння в Дрогобицьку область [76, с. 632-633].

З 11 до 29 лютого 1948 року у Волинській області згідно даних обкому внутрішні війська взяли в полон 57 учасників українського визвольного руху, вбито – 9. В результаті операцій було вбито: провідника Рожищенського районного проводу ОУН “Микола” також референта “СБ” того ж району – Левчука Петра Мироновича, провідника Луцького районного проводу ОУН “Мим” – Дроницького Андрія Васильовича [8, с. 51].

У Станіславській області у лютому в боях з військами МГБ полягло десять повстанських груп, вбито 150 повстанців.

У Дрогобицькій області відштовхуючись від інформації обкому протягом лютого успішно проведено тридцять дві операції проти визвольного руху. В результаті ліквідовано 117 членів ОУН та їх прихильників також потрапили в полон 66 людей. Серед них вбито: керівника “СБ” Дрогобицького окружного проводу ОУН “Сайгор”, заступника керівника “СБ” того ж проводу ОУН “Владко”, сотенний УПА “Бір”, господарського референта Стрийського надрайонного проводу “Вільховий”, референта Дрогобицького над районного проводу ОУН “Дзвінка”, зв’язкового референтури центрального проводу ОУН, машиністку референтури пропаганди Дрогобицького окружного проводу ОУН “Мирослава”, керівника Дрогобицької міської молодіжної сітки, ройового УПА “Явір” [8, с. 53 – 56].

Варто відзначити, що визвольний рух зазнавав чималих втрат на початку року, проте не тільки вони. Якщо протягом першого місяця 1948 року вбито 138 представників влади і службовців МВД – МГБ, то тільки в першій половині наступного місяця вже 140, а навесні статистика подвоїлася вдвічі [76, с. 633].

Третього березня в с. Церківка, Станіславської області повстанці вбили лейтенанта та сержанта МВД. Тоді ж в м. Смотрич Кам'янець – Подільської області зруйновано пам'ятник Леніна. В Дрогобицькій області внутрішні війська оточили село Гординя, де знаходилися повстанці. Вони на чолі сотенного УПА Орленка протягом дня вели бої з противником, вбили п'ятнадцять есесівців, на жаль, загинув і сам сотенний Орленко. В с. Кусківці, Тернопільської області знищено телефонне устаткування. Також заміновано повстанцями залізничний міст неподалік с. Вербіж, Львівської області на річці Зубрі. Четвертого березня в лісі, недалеко від с. Кульчиці Дрогобицької області внутрішні війська натрапили на криївку підпілля. В результаті бою ліквідовано п'ятнадцять бійців спецслужб та п'яťох поранено, учасники підпілля, на жаль, покінчили життя самогубством. Успішну операцію здійснив рій УПА під керівництвом Стаха в с. Сусідовичі Дрогобицької області, де спалили колгосп. Сьомого березня в с. Добрівляни, Станіславської області вбито заступника директора МТС. Восьмого березня біля с. Рожанка Нижня Дрогобицької області внаслідок бою загинув чотовий "Плющ". В с. Старосілля Чернівецької області загинув районний провідник Садгірщини "Юрась" – "Євшан" та "Мирон". Дванадцятого березня в Перегінсько Станіславської області ліквідовано старшого лейтенанта та сержанта МВД, а в той час в Калуші вбито заступника директора МТС з політчастини. Двадцять четвертого березня в с. Прошова Тернопільської області спалено приміщення сільської ради. Тридцятого березня в с. Ступниця Дрогобицької області ліквідовано голову комунального відділу – підполковника Червоної армії та третій районний секретар райкомпартії [36, с. 308 – 316].

В березні на території Тернопільської області було нараховано вісім зіткнень, вбито 63 учасників українського визвольного руху, опинилося в полоні – 70. Серед вбитих потрібно згадати: господарського керівника районного проводу ОУН – Чорного Захара Андрійовича, “Свіжий”; Дідика Петра Олександровича – “Зенко”, керівник СБ Підволочиського районного проводу ОУН; Бойчука Ярослава – “Сирко”, Лисаря Ярослава Дмитровича – “Кур’ян”, Безика Миколу Петровича – “Береза”, Кравчука Михайла Степановича – “Чумак”, Харчука Дмитра Павловича – “Орлика” [8, с.58-59].

В Рівненській області також без сумних подій не обійшлося. Внутрішні війська розбили відділ провідника Рівненського району І. Ващишина – “Чада”, який діяв на даних територіях ще з 1944 року провівши більше ста операцій. В списку вбитих відділу були: районний провідник ОУН – “Чад”, Харчук Трифон, який був нагороджений “Бронзовим хрестом заслуги”, генту ротного цього проводу Гук – “Марко” також ще “Тащило” та “Султус” [8, с. 64-65].

На території Станіславської області протягом березня 1948 року проведено 393 чекістсько-військові операції, вбито 81 учасника українського визвольного руху та 70 взятів полон. Серед вбитих та полонених керівного складу налічувалося 34 людини, зокрема слідчого СБ Калуського окружного проводу “Карась”. Натомість підпілля провело 23 збройні акції, втрати радянської сторони склали 24 людини [8, с. 69-70].

В Дрогобицькій області, на жаль, боротьба з визвольним рухом проходила непогано. В березні було вбито 126, опинилося в полоні 128 учасників визвольного руху. Серед тих, кого вбили та потрапили в полон нараховувалося 34 людини керівного складу ОУН-УПА, серед них були: керівник сотні “Орленко”, керівник Стрийського генту ротного проводу – “Данило” разом із референтом пропаганди – “Мироненко” та “Богуславська”; керівник Хирівського районного проводу ОУН – “Горобко” разом з референтурою; керівник Старосамбірського районного проводу – “Крим” [8, с. 76-77].

В Львівській області протягом березня вбито 36 учасників українського визвольного руху, здійснили 27 операцій проти більшовиків. Повідомлялося про покращення роботи спецслужб в Пустомитівському районі. Серед керівного складу в Жовківському районі – провідника генту ротно проводу ОУН – “Сурмач”, Кам’янка-Бузькому – керівника генту ротно боївки СБ “Янчар”, в Лопатинському – керівника районного проводу – “Юліан”, в Перемишлянському – провідника районного проводу “Морозенко”, в Пустомитівському – керівника районної боївки СБ “Юрко”, в Радехівському – керівника районної боївки СБ – “Задирака”. Також, на жаль, вбито господарчого районного проводу – “Дементій”, заступника – “Явір”, представників кущових проводів: “Крук”, “Прудкий”, “Ліс”, “Балатик” та “Громовий”. Взято в полон: генту ротно н окружного проводу – “Левчук”, коменданта районного проводу ОУН “Бур”, зв’язкову політреферентку окружного проводу “Люба” [8, с. 71-72].

Якщо оперувати радянськими документами, слід відзначити, що за перші чотири місяці третього повоєнного року визвольний рух провів близько пів тисячі збройних акцій, з кожним місяцем статистика покращувалася, до прикладу, в квітні повстанці провели 156 акцій [76, с. 633].

Слід згадати про наступні: другого квітня між селами Спас – Луги Станіславської області, повстанці спалили залізницю; в лісі неподалік м. Болехів Станіславської області ліквідовано двох партійців; в с. Мильча Мала Рівненської області спалено колгосп. В квітні 1948 року підпіллям знищено приміщення сілрад в наступних населених пунктах Дрогобицької області: Сторонне, Підмонастирок, Новий Кропивник, Ждана. Шостого квітня в с. Баличі Дрогобицької області ліквідовано організатора колгоспу. Сьомого квітня в с. Ріпчиці тої ж області підпіллям спалено будинки, які призначені для колгоспу. Восьмого квітня спалено генту ротно міст біля с. Липовиця Станіславської області. Одинадцятого квітня в с. Лівчиці Дрогобицької області вбито уповноваженого по заготівлі. Дванадцятого

квітня в с. Тарнавка Дрогобицької області повстанцями знищено сільську раду, клуб та молочарню. П'ятнадцятого квітня в с. Вороблевичі Дрогобицької області вбито лейтенанта МГБ та сержанта. Двадцять другого квітня в с. Мізунь Новий повстанці знищили вузькоколіїний паротяг, спалили міст та канцелярію ліспромгоспу, вбили двох бійців винищувального батальйону. Двадцять восьмого квітня в с. Іванівка Тернопільської області підпілля вбило голову колгоспу, який знущався над людьми [36, с. 317 – 325].

Варто відзначити, що в Рівненській області протягом перших чотирьох місяців 1948 року, якщо брати лише акції, які були спрямовані на колгоспи та сільський актив, налічувалося 92. Досить успішною була акція в с. Карпилівка Рокитнянського району, де ліквідовано другого секретаря райкому КП(б)У Руденка та депутата сільради Близнюка також взяли в полон уповноваженого райвідділу МВД Трегубова [76, с. 633].

Протягом згаданого періоду вище за даними більшовиків у Волинській області здійснено 61 акцію під час яких вбито 72 людини [8, с. 81].

Опір визвольного руху у 1947 та перших місяцях 1948 років приносив свої плоди, суцільна колективізація західноукраїнського села була провальною. На території Західної України з'явилося лише 2313 колгоспів, охопивши лише шосту частину господарств. Через ці проблеми, 10 березня 1948 року Микита Хрущов у Й. Сталіна попросив покращити технічну базу МГБ, щоб завершити знищення визвольного руху. Були й конкретні прохання Києва до Москви, просили виділити 300 вантажних автомобілів для покращення маневреності спецслужб. Такий запит у травні центральним керівництвом було виконано. 23 квітня М. Хрущов зібрав партійних, емгебістських та емведівських керівників, на нараді обговорювали як далі вести боротьбу із українськими націоналістами. Досягнувши консенсусу було вирішено забрати гарнізони з населених пунктів та скоротити проведення операцій проти повстанців, бо практика показала, що великі групи внутрішніх військ є надто неповороткими, неефективними в боротьбі

проти малих маневрених повстанських угруповань. Замість цього прийняли рішення активізувати роботу чекістсько-пошукових груп, які мали б бути більш результативними завдяки невеликій кількості. Також мала активізуватися агентура, діяльність якої, в основному, мала сфокусуватися на знаходженні та ліквідації керівних центрів українських націоналістів. Щоб полегшити агентурі виконання завдань, було збільшено штат оперативних працівників МГБ на 400 осіб та на 3000 – працівників міліції. Окрім того, погодили використання людей-агентів, які видавали себе за повстанців, відправляли мешканців на схід СРСР тих населених пунктів, де була зафіксована активність з боку визвольного руху [76, с. 633-634].

В травні також не було чути тиші. Другого травня в с. Ясенівці Львівської області спалено колгосп. Третього травня в с. Сторонна Дрогобицької області ліквідовано дільничого МВД та представника міліції. В с. Ріпчиці Дрогобицької області підпілля вбило стрибка-агента МВД. П'ятого травня в с. Фарлеївка, що на Львівщині спалено колгосп. Шостого травня в с. Мокритин Львівської області важко поранено заступника керівника МГБ. В с. Комарівка Тернопільської області в результаті бою поранено підпільника "Гриць", сам себе добив. В населених пунктах неподалік Яремче, Івано-Франківської області знищено сільради. Дев'ятого травня Станіславської області ліквідовано керівника КПЗ Долинського РО МГБ. В с. Вербляни Львівської області спалено колгосп та знищено телефонну лінію. Одинадцятого травня в с. Лука Львівської області розброєно станицю "стрибків". Чотирнадцятого травня в с. Вільхова Станіславської області умисно вбито керівника генту ротн. Тоді ж в с. Почапах, що на Львівщині вбито капітана МВД, член підпілля, опинившись в оточенні, вкоротив собі віку. В с. Підліски Малі, аналогічної області, близько трьох десятків бійців МВД натрапили на будинок, де перебували учасники підпілля – "Скакун" і "Зенко". У результаті бою, обидва члени визвольного руху через нестачу набоїв вчинили самогубство, перед тим вбивши п'ятьох бійців внутрішніх військ, серед яких були капітан та два лейтенанти. П'ятнадцятого травня в с.

Улично Дрогобицької області знищено будівлю сільської ради. Двадцять третього травня в с. Дібринів Станіславської області повстанці відкрили вогось по МВД, які арештували юнаків, вбито лейтенанта. Двадцять п'ятого травня в с. Сатанів Тернопільської області ліквідовано уповноваженого райпарткому та двох працівників міліції, поранено капітана МВД. Тридцятого травня в с. Ферлеївка Львівської області учасники підпілля спалили МТС та чотири молотарки [36, с. 329-337].

Якщо одна сторона міняє методи боротьби, відповідно й друга починає вносити зміни для протидії нової тактики ворога. Цього дотримувався й визвольний рух. В кінці травня у Львівській області Роман Шухевич скликав ключових осіб українських борців за свободу із Галичини, Поділля та Волині. Обговорювали можливість поширення визвольної боротьби на інші території України. Цілком логічно вважалося, що на нових територіях, до прикладу Чернівецька область, можна знайти не тільки прихильників, а й більш сприятливі умови боротьби через те, що там не було стільки військ для їх протидії. Планувалося реорганізувати структури підпілля на Волині та Поліссі. Також поширити свою активність на територію Хмельницької, північних районах Житомирської та Київської областей [76, с. 634-635].

Після перегляду методів та перспектив ведення протистояння, протягом наступних місяців 1948 року точилися кровопролитні бої.

Другого червня в с. Фашівка Тернопільської області ліквідовано сержанта МГБ. В с. Пилипи, Кам'янець-Подільської області у результаті бою вбиті дільничий МВД та уповноважений райконтори мінзагу. Десятого червня на відтинку сіл Дубровиця – Довжки підпіллям знищено телефонну лінію. Дванадцятого червня в с. Яблонів Станіславської області повстанцями спалено будівлю сільської ради, а в с. Дивині Берестейської області Білоруської РСР успішно ліквідовано дільничого МВД. Чотирнадцятого червня в с. Криниця Львівської області отримав важке поранення капітан МВД, згодом помер. В с. Винники Дрогобицької області повстанцями успішно знищено колгосп. Вісімнадцятого червня в с. Надіїв Станіславської

області знищено члена партії і організатора колгоспів й агента МГБ. Двадцять першого червня на частині залізничної лінії між м. Болахів та с. Гошів два члени підпілля розпочали бій із дванадцятьма бійцями МВД. Ворог втрав двох бійців, підпільники загинули. Двадцять четвертого червня в с. Лівчиці Дрогобицької області спалено колгосп та знищено трактор. Двадцять восьмого червня в с. Сушно, що на Львівщині борці за волю вбили двох бійців винищувального батальйону та голову колгоспу, знищили канцелярію сільської ради. Відділ УПА влаштував засідку на внутрішні війська, втрати ворога склали дев'ять бійців та ще трьох поранено, повстанці мали одного вбитого [36, с. 337 – 345].

Протягом червня в Тернопільській області було вбито 55 учасників українського визвольного руху. Взято в полон 145 людей. Із керівного складу повстанці назавжди втратили: “Летивітер” – керівника зв’язку Тернопільського окружного проводу ОУН, “Глинка” – керівника Бережанського генту ротно проводу ОУН, “Циган” – керівника Заложцівського районного проводу ОУН, “Ванька” – керівника кушової боївки ОУН у Вишневецькому районі, “Чемний” – керівника підрайонного проводу ОУН в Кременецькому районі, “Похилий” – керівника підрайонного проводу ОУН у Вишневецькому районі, “Грім” – господарчого кушового ОУН в Шумському районі, “Сокіл” – керівника сільської ОУН Товстенського району, “Дуб” – керівника сільської ОУН в Шумському районі, “Роза” – керівника сільського ОУН в Коропецькому районі та “Леська” – станичну ОУН в с. Стоянка Коропецького району [8, с. 194-195].

В Дрогобицькій області цього ж місяця вбито 45 повстанців та ще 102 опинилися в полоні. Серед керівного складу визвольного руху вбито: керівника кушового ОУН Крукеничного району – “Яструб”; керівника кушової ОУН Славського району – “Байда”; коменданта генту ро боївки Дрогобицького окружного проводу ОУН – “Морозенко”; керівника СБ куща “Помсти” – “Крук”; керівника технічної гілки Самбірського над районного проводу ОУН – “Іванко” [8, с. 203-204]

В Рівненській області протягом першого місяця літа вбито 24 повстанців та ще 92 опинилися в полоні. Ліквідовано групу крайового проводу ОУН “Одеса”, групу підрайонного провідника ОУН “Щупака, які діяли на Рівненщині з 1944 року. Вбито з керівного складу було керівника групи “Одеса” – “Дніпро” , його заступника – “Чорноморець” , генту ротного Районного проводу ОУН “Євгена” – “Ограб”, підрайонного провідника ОУН – “Довгий” та “Щупак” [8, с. 208-209].

Влітку 1948 року визвольний рух зосередився на колгоспах у Волинській області. Спалено колгоспи в таких селах: Первісся, Городище, Доротище, Гупали, Запілля, Полапи, Дубечко, Кримно, Ратно, Бузаки, Хотишево, Чорне, Височно, Прохід, Синово, Замщани, Мізово, Тоболи, Ворохомич. В деяких селах з цього списку було ліквідовано людей, які працювали на більшовиків. В с. Городище ліквідовано особу з райцентру, а в с. Полапи знищено уповноваженого з райкомпартії [36, с. 345].

В липні 1948 року в с. Біла Криниця Рівненської області повстанці знищили сільську раду та клуб. Влітку 1948 року в Сокальському районі Львівської області спалено колгоспи в самому м. Сокаль та наступних селах: Боб’ятин, Волиця, Зубхів, Більковичі, Ксаверівка, Спасів, Перв’ятичі, Тартаків, Шарпанці. Дев’ятого липня підвідділ УПА під командуванням Гамалії розпочав бій із відділом МГБ , в результаті ворог втратив вісім бійців. Десятого липня в с. Кретівці Тернопільської області розброєно станицю “стрибків”, вбито бійця МВД, здобуто зброю. Дванадцятого липня повстанцями спалено колгоспи в наступних селах Львівської області: Руденко, Кустин та Хмільно. Окрім того, в першому селі з даного списку ще розброєно “стрибків”, здобуто зброю та ліквідовано голову райвідділу сільського господарства. Тринадцятого липня в с. Завадів Дрогобицької області підпілля знищили приміщення сільської ради та клубу. Сімнадцятого липня в с. Городилів, що на Львівщині підпілля спалили колгосп. Дев’ятнадцятого липня в районному центрі Яблунів Станіславської області ліквідовано керівника винищувального батальйону. Двадцять першого липня

в с. Лоп'янка Станіславської області знищено телефонну лінію. В с. Грабів та Суходіл Станіславської області знищено молочарні, в останньому ще й сільську раду. Двадцять другого липня в с. Малнівська Воля Дрогобицької області внаслідок зіткнення вбито майора прикордонних військ. Двадцять сьомого липня в с. Мізунь Старий Станіславської області вбито голову районного земельного відділення. Двадцять восьмого липня в с. Мартинівка Чернігівської області ліквідовано голову колгоспу. Тридцять першого липня в с. Улично Дрогобицької області відбувся бій між членами підпілля та відділом прикордонників [36, с. 346 – 356].

В серпні 1948 року на станції Немішаєво повішено трьох членів партії. Першого серпня в с. Зеленів Станіславської області повстанці спалили сільську раду. Також повстанці між селами Спас та Лоп'янка Станіславської області знищили телефонну лінію. Третього серпня в селах Новики та Стрілки, що на Тернопільщині члени підпілля спалили колгосп, в останньому населеному пункті вбито двох бійців МВД та знищено сільську раду. Тоді ж тільки вже в Чернігівській області була проведено довкола Новоселиці повстанці провели організовані акції на колгоспи в наступних селах: Головчинці, Козярі, Сухівці, Шильпаки та Глиниці Малі. В с. Зарубинці Тернопільської області знищено колгоспні машини. П'ятого серпня в с. Кутівка, що на Тернопільщині внаслідок бою вбито капітана та сержанта РО МВД. Шостого серпня в с. Старе Село Дрогобицької області знищено телефонну лінію. Сьомого серпня в Городку, що на Львівщині спалено колгосп. Між селами Струтин Виж і Нижній знищено телефонну лінію. Восьмого серпня в с. Грімно Дрогобицької області та с. Оріховець Тернопільської області підпілля спалило колгосп. Дев'ятого серпня в с. Спас Станіславської області підпілля знищили сільську раду. Десятого серпня в с. Плавуча Тернопільської області повстанцями знищено устаткування в колгоспі, в с. Довжанка спалено колгосп, в с. Грабківці спалено устаткування, а в с. Товстолуг спалено колгоспну парову, трактор та інший інвентар. Дванадцятого серпня в с. Мишковичі, що на Тернопільщині,

повстанцями спалено автобазу МТС. В с. Вільшана Львівської області спалено устаткування колгоспу. Тринадцятого серпня в с. Милятин, що на Львівщині, ліквідовано завідуючого загальним відділом райвиконкому. В с. Дубівці Тернопільської області повстанцями знищено сільську раду та машину для молотіння зерен. Чотирнадцятого серпня в с. Цукрові Рівненської області підпілля зіткнулося із генту ротні внутрішніх військ, вбито сержанта МВД. Шістнадцятого серпня і с. Луб'я Львівської області ліквідовано генту ротного мізнагу. Двадцятого серпня на відтинку Хильчиці – Зборів Львівської області підпіллям спалено два мости. Двадцять восьмого серпня повстанці знищили телефонну лінію Долина – Калуш та в с. Якубів Станіславської області. Тридцятого серпня також знищено телефонну лінію в с. Верхня Станіславської області та в с. Протеси Дрогобицької області знищено телефонне устаткування. Тридцятого серпня в с. Середнє Станіславської області було важко поранено завідуючого відділом пропаганди й агітації при РК КП(б)У, згодом він помер. Наприкінці серпня в с. Стрілки Дрогобицької області підпіллям спалено МТС. Восени в Стрийському районі Дрогобицької області повстанцям було знищено в 35 селах [36, с. 356 – 369].

В Тернопільській області згідно даних більшовиків протягом останнього літнього місяця вбито 47 націоналістів та ще 198 взято в полон. З керівного складу ліквідовано: керівника пропаганди Тернопільського окружного проводу ОУН – “Дмитро”; господарчого керівника Кременецького генту ротного проводу ОУН – “Яр”; керівника Шумського районного проводу ОУН – “Пилип”; керівника пропаганди Коропецького районного проводу ОУН – “Олесь”; господарського керівника Шумського районного проводу ОУН – “Аркан”; керівника кушової групи в Бережанському районі – “Василь”; господарського керівника кушової групи “Вихор” в Лановецькому районі – “Малий”; керівника юнацької сітки кушового проводу ОУН – “Кіт” та керівника Підволочиського районного проводу ОУН [8, с. 281 – 282].

В Дрогобицькій області згідно звіту обкому партії за липень – серпень 1948 року полегло 135 членів українського визвольного руху, 294 націоналістів опинилися в полоні. Вбито коменданта боївки та керівника Дрогобицького над районного проводу ОУН – “Макоматський”; керівника Стрийського районного проводу ОУН – “Бор”; референта СБ Стрийського над районного проводу ОУН – “Беркут”; виконуючого обов’язків керівника Хирівського районного проводу ОУН – “В’юн” [8, с. 310].

Першого вересня в с. Гусаків Дрогобицької області підпілля спалило сільську раду. За серпень – вересень неподалік Бродів Львівської області підпілля знищило чотири колгоспи. Четвертого вересня в с. Коростянин Рівненської області вбито голову колгоспу та організатора “стрибків”. Сьомого вересня в с. Поляниці Станіславської області підпіллям знищено приміщення сільської ради та телефонну лінію. Одинадцятого вересня в с. Карлів Станіславської області ліквідовано керівника винищувального батальйону. Чотирнадцятого вересня в с. Стоянів, що на Львівщині спалено колгосп. Сімнадцятого вересня в с. Стрілківці Тернопільської області повстанцями вбито інспектора районного фінансового відділу і фінансового агента. Вісімнадцятого вересня в неподалік с. Плотича, що на Тернопільщині в полі спалено трактор, який належав колгоспу. Дев’ятнадцятого вересня в с. Грабів Станіславської області знищено приміщення сільської ради. Тоді ж неподалік Краківця Львівської області ліквідовано працівника контррозвідки Нагачівської прикордонної застави, сержанта та ще одного прикордонника. Двадцятого вересня в с. Миловання Станіславської області підпілля спалило сільську раду. В с. Перв’ятичі та с. Спасів Львівської області спалено колгоспи. В с. Острів Дрогобицької області підпілля спалили колгосп та обстріляли станицю “стрибків”. Двадцять третього вересня в с. Новий Тараж Тернопільської області знищено приміщення сільської ради та клубу. Двадцять четвертого вересня в с. Побіч, що на Львівщині зруйновано колгосп та вбито двох бійців внутрішніх військ. Двадцять п’ятого вересня в с. Бишів Станіславської області спалено черговий колгосп. Двадцять сьомого

вересня неподалік с. Довге Дрогобицької області відбулося зіткнення між підпіллям та відділом МВД. В результаті вбито старшого лейтенанта спецслужб. Тридцятого вересня в с. Качанівка Тернопільської області вбито районного уповноваженого партійної організації та директора дитячого будинку [36, с. 369 – 381].

Протягом серпня та перших двадцяти днів вересня згідно звіту обкому партії в Станіславській області вбито 146 учасників українського визвольного руху. Ще 217 взято в полон. На жаль, ліквідовано коменданта охоронної боївки крайового проводу ОУН “Захід Карпати” – Калиновський “Остап”; коменданта Рогатинського окружного проводу ОУН – “Максим”; керівника пропаганди Калуського окружного проводу ОУН – Кузь В. І. “Руслан”; керівника господарсько-фінансової референтури Калуського окружного проводу ОУН – “Мороз”; керівника пропаганди Коломийського окружного проводу ОУН – “Сергій”, “Галайда”; керівника Рогатинського окружного проводу ОУН – “Роман”; керівника Калушського генту ротно проводу ОУН – “Вівчар”, “Легень”; керівника організаційної референтури Тлумацького генту ротно проводу ОУН, колишній курінний УПА – “Чорний”; керівника господарської референтури Тлумацького окружного проводу ОУН – Мурашко. За даний період визвольний рух влаштував 52 акції. Більшовики повідомляли, що їхні втрати склали 11 осіб [8, с. 318-320].

В Тернопільській області більшовики повідомляли, що за вересень ліквідовано 52 людей визвольного руху та 155 потрапили в полон. Серед керівного складу ліквідовано: “Орест”, “Володимир” – керівника Чортківського генту ротно проводу ОУН, “Клим”, “Стефка”, “Мирославу”, “Тигр”, “Лирик”, “Олень”, “Крук”, “Вогонь”, “Ульяна”, “Яків”, “Колос” [8, с. 322-323].

В Дрогобицькій області протягом ідентичного відрізка часу вбито 45 учасників українського визвольного руху, 82 осіб потрапили в полон. Керівний склад також зазнав чергових невідновних втрат, вбито керівника

референтури СБ Дублянського районного проводу ОУН – “Тигрис”; референта пропаганди Нижньо-Устрицького районного проводу ОУН – “Баян”; слідчого СБ Стрілківського районного проводу ОУН – “Дуб”, керівника кушової ОУН – “Богун” [8, с. 342].

В жовтні продовжилася боротьба, зокрема з колгоспами. Другого жовтня в районному центрі Крем'янець, що на Тернопільщині повстанці ліквідували слідчого МГБ. П'ятого жовтня в с. Задеревач Дрогобицької області повстанцями спалено колгосп, знищено молочарню та сільську раду. П'ятнадцятого жовтня в с. Покропивна Тернопільської області повстанці обстріляли бричку з першим секретарем райкомпартії. Недалеко с. Тартаків Львівської області ліквідовано партійця РК КП(б)У с. Перв'ятичі. Вісімнадцятого жовтня в с. Новиця Станіславської області підпіллям спалено міст на річці Урів. Двадцять другого жовтня в с. Тростянець Станіславської області повстанцями знищено приміщення клубу та сільської ради. Двадцять третього жовтня в с. Гнійниця, що на Львівщині, ліквідовано організатора колгоспу та члена партії, колишнього сержанта прикордонних військ МВД. Тридцятого жовтня в Королинському лісі Дрогобицької області неподалік криївки між підпіллям та МВД відбувся бій. Загинуло п'ять борців за волю [36 с. 381 – 388].

На території Тернопільської області протягом жовтня посилюючись на дані більшовиків вбито 41 учасника українського визвольного руху. Ще 219 людей потрапили в полон. На жаль, було ліквідовано: керівника Борщівського районного проводу ОУН – “Потап”; керівника Бережанського районного проводу ОУН – “Трізний”; керівника зв'язку Тернопільського над-районного проводу ОУН – “Дзвін”; керівника пропаганди Кременецького районного проводу ОУН – “Шугай”; керівника кушової групи ОУН в Гусятинському, Борщівському та Почаївському районах – “Гонта”, “Горлій” і “Васюта” відповідно; заступника керівника кушової групи в Лановецькому районі – “Недоля” [8, с. 368-369].

На території Дрогобицької області починаючи від червня до жовтня 1948 року в результаті важких боїв, війська МГБ знищили 40 груп повстанців, кількість вбитих та тих, хто опинився в полоні складала 740 членів українського визвольного руху. На території Львівщини статистика була ще більш сумною, протягом ідентичного періоду внутрішні війська розбили 90 груп борців за волю України. Кількість вбитих та полонених складала 1130 повстанців. Дуже болісною втратою було вбивство неподалік с. Великий Любінь Городоцького району керівника підпілля Львівської області З. Тершаковця – “Федора” та загибель у Бібрському районі крайового референта СБ Львівщини Я. Дякона – “Мирона” та заступника Б. Прокоф’єва – “Степана”. Проте були й добрі новини, протягом цього проміжку часу було втілено в життя 108 акцій проти радянської влади. Одна з яких завершилася дуже успішно. Під час одної з акцій було вбито колишнього керівника ініціативної групи з об’єднання греко-католицької церкви із РПЦ Г. Костельника та депутата Верховної ради УРСР М. Мацько. В Станіславській області за згадані місяці вище війська МГБ розбили 65 груп ОУН-УПА, 1623 людини були ліквідовані або потрапили в полон [76, с. 635].

В останні місяці третього повоєнного року боротьба тривала, зокрема із колгоспами, сільськими радами та посадовцями. Третього листопада в с. Залуччя, що на Тернопільщині повстанці роззброїли станицю винищувального батальйону та зруйнували приміщення сільської ради. В с. Личиці Львівської області підпільники спалили колгосп. Шостого листопада в с. Гвіздець Станіславської області повстанці спалили на пункті заготівлі 25 тонн сіна та 20 тонн соломи. Сьомого листопада підпілля знищили електричні стовпи в м. Яворів Львівської області. Одинадцятого листопада в с. Бряза Станіславської області підпільники знищили залізницю та спалили два авто для перевезення деревини. Тринадцятого листопада підпільники знищили телефонну лінію в с. Комарин, що на Тернопільщині. Тоді ж в с. Гериня Станіславської області члени підпілля обстріляли групу партійців та спецслужб. В результаті було ліквідовано: директора сільського заводу,

одного члена партії та лейтенант МГБ. П'ятнадцятого листопада в с. Лівчиці Дрогобицької області підпіллям спалено черговий колгосп. Шістнадцятого листопада в с. Стрілків тієї ж області члени підпілля спалили МТС. Сімнадцятого листопада в с. Брухналь, що на Львівщині, ліквідовано старшого сержанта МВД. Вісімнадцятого листопада в с. Березина Дрогобицької області вбито одного бійця винищувального батальйону та голову колгоспу. Дев'ятнадцятого листопада в с. Волиця Комарева Львівської області повстанці успішно знищили черговий колгосп. Двадцятого листопада в с. Креховичі Станіславської області знищено телефонну лінію. Двадцять п'ятого листопада в с. Вороців Львівської області члени підпілля вбили капітана та лейтенанта МВД. Також в с. Турильче Тернопільської області члени підпілля обстріляли міліцію в приміщенні сільради, двох представників органів вбили. Двадцять восьмого листопада в с. Лопушани Тернопільської області повстанці знищили клуб та сільську раду. В грудні в м. Снятин Станіславської області вбито МГБ – “Василісу”. Дев'ятого грудня члени підпілля ліквідували завідуючого райцентром комунального відділу в районному центрі Мігерія, що на Львівщині. Сімнадцятого грудня в с. Кійданці Тернопільської області повстанці знищили ще одну сільську раду та клуб. Тридцятого грудня в с. Країв Рівненської області боївка ліквідувала уповноваженого райкому партії та організатора колгоспу – Сонячкіна Петра [36, с. 388 – 405].

Незважаючи на чималі втрати, які вже неможливо було повернути, визвольний рух боровся. Загалом, за 1948 рік повстанці провели 1451 операцію, між наступальними та оборонними був паритет. Також борці за волю України проявили активність поза межами своєї основної території базування, до прикладу в Київській та Чернігівській областях. Суцільна колективізація теж зазнала провалу, тобто вона не досягла результатів на які сподівалася радянська влада. До кінця року було колективізовано всього п'яту частину господарств. З цього можна зробити проміжний підсумок, населення довіряло саме визвольному рухові, а не більшовикам. Не в

останню чергу цьому можна завдячувати тим, хто займався агітацією. В 1948 році випущено 21 періодичне видання та 38 неперіодичних, кількість яких налічувалася сотнями тисяч екземплярів.

Четвертий повоєнний рік також був непростим. Ще в 1948 році більшовики збільшили майже вдвічі свій агентурний склад в населених пунктах та в середовищі підпілля. Це призвело до демобілізації останніх сотень УПА. Хіба що в Карпатах на правах сотень діяли дві чоти чисельністю до п'ятдесяти людей – “Басейн” у Дрогобицькій та “59” у Станіславській областях. Тиск комуністів на визвольний рух продовжувався. В той час найбільш активними вони були на території Львівської області. Для того, щоб досягти найбільшої ефективності із силами, які були в наявності, було створено шістдесят одну чекістсько-військову групу. Протягом першої половини 1949 року втілено в життя 334 чекістсько-військові операції, у результаті яких знищено 120 бойових груп та підпільних організацій ОУН. Вбито або захоплено в полон 913 учасників українського визвольного руху [9, с. 9].

Більшовики відзначилися успішними діями з одного боку, а з іншого це значні втрати для визвольного руху. Було вбито начальника Головного військового штабу УПА О. Гасина – “Лицаря” та керівника пункту зв'язку Проводу ОУН – “Осипа” [76, с. 638].

Для повстанців Станіславської області ситуація також була не простою. За перший квартал 1949 року знищено 30 груп та 133 частково. 787 людей було втрачено. А за період починаючи від січня по жовтень 1949 року не стало 1820 учасників визвольного руху. Болісним ударом для повстанців та підпілля була втрата в квітні провідника ОУН Карпатського краю та командира УПА – Захід В. Сидора – “Шелеста”. В березні 1949 року в с. Сваричів також ліквідований заступник референта СБ Проводу ОУН Карпатського краю Б. Яцків – “Сафрон” [9, с. 10].

В інших областях визвольному руху також не було легко. Протягом січня-березня 1949 року на території Рівненської області знищено 27 бойових

груп та підпільних організацій ОУН. 460 людей було вбито або потрапили в полон. Тут також не обійшлося без болісної втрати. 8 лютого 1949 року у с. Пітушків, через оточення, закінчив життя самогубством колишній крайовий провідник ОУН на ПЗУЗ М. Козак – “Смок”. Також не стало керівника СБ Волині й Полісся В Тернопільській області під час першого кварталу було ліквідовано 64 бойових груп та підпільних організацій ОУН, втрати склали 726 осіб [9, с. 10-11].

Також ще у попередні роки на базі винищувальних батальйонів були створені групи охорони громадського порядку. Станом на 15 березня 1949 року на території західного регіону України було сформовано 6544 таких груп загальною чисельністю 86640 бійців. Ключовим завданням даних груп був захист колгоспів та їх майна від нападів ОУН та УПА. Від серпня 1948 до 15 березня 1949 року даними групами було вбито 84 та затримано 80 повстанців та членів підпілля. Ці формування мали свої недоліки. На всіх не вистачало озброєння, не кожен пройшов потрібну підготовку та часто порушували дисципліну [9, с. 12].

Продовжилися й депортації родин учасників ОУН і УПА та їх прихильників до східних районів СРСР. Вже не було таких масштабних виселень як у минулі роки, проте й такі боляче вдарили по визвольному руху. В першій половині 1949 року у Львівській області виселено 545 сімей, за перші три місяці того ж року в Станіславській області примусово покинули свої домівки 372 родини. В Дрогобицькій області за вересень-жовтень депортовано 488 сімей. Тільки за приблизними даними протягом першої половини 1949 року виселено близько 10000 людей. Колективізація теж нікуди не зникла. Весною 1949 року на території західної України було створено майже шість тисяч колгоспів, які мали в своєму розпорядженні більше половини селянських господарств. Проте комуністи бачили, що вони ще не до кінця контролюють сільську місцевість. Особливо в селах, де їхній вплив ще був досить низьким [9, с. 13].

Хоч тоталітарний режим вів нещадний наступ на позиції визвольного руху, щоб остаточно знищити, підпільники та повстанці відчайдушно чинили спротив. На території Львівської області борці за волю України під час першої половини 1949 року втілили в життя 114 акцій проти більшовицької влади. В Рівненській, Станіславській та Тернопільській областях з січня до березня збройне підпілля нанесло 44, 43 та 24 ударів по ворожих об'єктах та особах. Втрати ворога склали 232 людини. Найбільш активно визвольний рух діяв в Станіславській області. Станом на перше квітня 1949 року їх кількість складала 26 бойових груп загальною чисельністю 165 людей, 194 підпільних організацій ОУН кількістю 901 людини та ще 329 осіб, які діяли самотійно. В Прикарпатті досить жваво боролися проти колективізації. Там протягом 1949 та перших чотирьох місяців 1950 років від акцій підпілля загинуло двадцять голів сільських рад, дев'ятнадцять голів колгоспів, тридцять дільничих уповноважених міліції. Проте, на жаль, постійно чинити опір в такому ж дусі проти такого ворога було важко. Тому впродовж 1950 – 1951 років комуністи взяли гору та змогли ліквідувати приватні селянські господарства західної України, що, відповідно, генту ротно вдарило по українському визвольному руху. Одною з найбільш успішних дій підпілля у 1949 році було вбивство 24 жовтня у Львові письменника та публіциста Я. Галаса, тісно пов'язаним з тоталітарним режимом, зрозуміло що це викликало обурення в Москві [9, с. 14-16].

Літом керівництво українського визвольного руху зрозуміло, що й надалі потрібно нарощувати агітаційну роботу, зокрема для того, щоб хоча б частково вирішити проблему нестачі кадрів. Найбільш успішним в цьому був керівник на Волині В. Галаса – “Орлан”, залучивши більше тисячі молодих хлопці до лав УПА. Займався відновленням націоналістичної сітки на території Хмельницької та Житомирської областей. Чимало уваги також приділив і агітаційно-пропагандистській роботі. У регіоні було вісім підпільних друкарень. В загальному в Україні протягом 1949 року було випущено двадцять періодичних видань та сто одне неперіодичне загальним

тиражем понад сто тисяч примірників. У більшості неперіодичні видання були адресові молоді, щоб вони не вступали до комсомолу, не були русифікованими [76, с. 638-639].

В 1949 році не обійшлося без рейду за кордон. Цього разу на територію Румунії. Він тривав з 17 червня до 27 липня 1949 року. Сотня УПА “59” під командуванням П. Мельника – “Хмари” перетнувши кордон на межі Станіславської та Закарпатської областей, вони пройшлися територією від міст Сігет до Борша, вели агітацію серед місцевих українських селян. Зіткнення мали лише радянськими прикордонниками. Сотня намагалася встановити контакт з румунським антикомуністичним рухом, проте не вийшло, а коли тамтешня влада почала стягувати війська, сотня Мельника покинула румунську територію [76, с. 639-640].

Сталінський режим вдався до нового нелюдського кроку. За кожного вбитого голову колгоспу або керівника сільської ради, або іншої посадової особи каралися цілком невинні люди, застосовувалися репресії від яких страждали до трьох десятків осіб. Восени 1949 року натиск став нестерпним для армійських структур. Третього вересня Р. Шухевич видав наказ №2, згідно якого тимчасово припиняли роботу всі підрозділи та штаби УПА, вони до зими мали бути розформовані та приєднані до збройного підпілля. Натомість на підпілля поширювалася система військових звань, яку використовували в УПА. У останніх сотень була різна доля. Сотня УПА “Басейн” отримала наказ перейти кордон, але мало кому це вдалося, більшість біців полягла у боях з прикордонниками, а сотня П. Мельника була розформована. Через вимушений перехід повстанців до нових форм боротьби, комуністи збільшили свій вплив на українське село. До кінця поточного року було колективізовано більше трьох третин селянських господарств. Депортація не оминула ще 25 527 осіб [76, с. 642-643].

На жаль, український визвольний рух як би сміливо і відчайдушно не боровся, все таки на довгій дистанції почав програвати війну із нелегким, безжальним, постійно поповнюючи ресурси суперником.

П'ятий повоєнний рік для визвольного руху теж виявився не простим, вони ще не знали, що їм доведеться пережити важку втрату. Ще 30 грудня 1949 року перший секретар ЦК КП(б)У Л. Мельников під час наради МГБ та комуністичної партії Львівської області звернув увагу на тому, що у 1950 році потрібно розібратися з українським визвольним рухом та усіма тими, хто є їхніми симпатиками. Він наголосив: “Наше завдання заключається в тому, щоб ізолювати ворога від населення, вибити його з всіх населених пунктів і загнати в могилу” Ще він вбачав у виселенні ключ до успішного завершення колективізації. На нараді дійшли згоди, що підпілля потрібно обезголовити [9, с. 18].

Щоб втілити заяви, про які писалося вище, на територію західної України було відправлено сто досвідчених оперативних працівників держбезпеки з центрального апарату МГБ УРСР і 589 емгебістів зі сходу України. Для обезголовлення визвольного руху до Львова прибувають спеціалісти із московського МГБ на чолі із П. Судоплатовим, щоб поставити умовний шаховий мат борцям за волю України [76, с. 643-644].

Зимова блокада мала місце і в 1950 році. Знову прочісувалися ліси внутрішніми військами та армійськими підрозділами міністерства оборони. У каральних експедиціях молгло брати участь до п'яти тисяч бійців із собаками. Протягом перших двох місяців 1950 року на обліку в органах держбезпеки перебувало близько двох тисяч у Галичині, Закарпатті та Буковині, ще приблизно 1300 на Волині та Поліссі. Відштовхуючись від даних МГБ, кількість підпільників в областях була наступною: 950 в Станіславській, приблизно 450 у Львівській, 400 людей в Тернопільській, 300 чоловік в Дрогобицькій, 800 у Рівненській та 400 на Волині. В загальному, кількість людей в підпіллі нараховувалося три з половиною тисячі [76, с. 644].

Керівництво визвольного руху наголошувало повстанцям, щоб уникали масових акцій, бо це наражало на небезпеку мирне населення. Повстанці

повинні були тероризувати адміністрацію та тих, які приїхавши, несли русифікацію в ті ж школи та були тими, хто звітував усе МГБ.

Хоч і була чергова блокада, все ж більшовики доповідали про активність визвольного руху, особливо коли відбувалися вибори до Верховної ради СРСР. У більшості вони знищували засоби комунікації та оперативників. Також нищили списки виборців, підпалювали виборчі діляниці, лякали працівників комісій та поширювали антиурядові листівки. В березні 1950 року чимала активність проглядалася на території Станіславської, Тернопільської та Рівненської областей. Підпілля в Прикарпатті здійснило двадцять одну акцію. 8 березня 1950 року було вбито першого секретаря Бурштинського райкому партії. В двох останніх областях зі списку визвольний рух атакував у більшості колгоспних активістів, вчителів та директорів шкіл, яких відрядили на захід зі сходу України [76, с. 645].

Ще з 1944 року почався пошук Романа Шухевича радянськими спецслужбами, щоб обезголовити український визвольний рух. Проте найбільш активно почали його шукати в кінці 1949 року. Чекісти отримують інформацію, що місця переховування для “Вовка” підбирають ті, кому довіряють. Це були членкині підпілля Дідик Галина – “Анна”, Буцяк Стефанія – “Марта” та Ільків Ольга – “Роксоляна” й Гусяк Дарина – “Дарка”, вони також виконували його доручення та зв’язували його з іншими членами Центрального проводу ОУН. Вже в листопаді 1949 року дізнаються, що Шухевич знаходиться десь на межі Львівської та Дрогобицької областей. Також дізнаються те, що підтримується зв’язок із греко-католицькою церквою, від них отримується і матеріальна підтримка. Через це чекісти посилили агентуру серед церковників. У результаті чого дізнаються, що священики в Рогатинському районі Станіславської області виконують завдання “Тараса Чупринки”. Тому за вказівкою МГБ УРСР у січні 1950 року заарештували найактивніших священиків. Також наприкінці січня 1950 року затримано в будинку священика Лопатинського Марію Гусяк – матір

зв'язкової Шухевича “Нюсі” та доньку Лопатинського Лідію. Остання зізналася, що недавно бачилася із “Нюсею” та назвала жителів Львова – лікаря Кметика та Ольгу Навроцьку, яких вона відвідує. Також виявили квартири, де вона час від часу появлялася, згодом в одній із них її затримано. Під час допитів, вона відмовлялася надавати правдиву інформацію, працівники спецслужб вдалися до хитрості, до неї підкинули в одну камеру генту МГБ “Розу”, яка втерлася в довіру як підпільниця, отримала адресу перебування Р. Шухевича. Відповідно стало відомо, що в селі Білогорща неподалік Львова, переховується “Тарас Чупринка” та Галина Дідик. В ніч з 4 на 5 березня за вказівками міністра державної безпеки УРСР генерал-лейтенанта Ковальчука розроблена військова операція з метою захопити “Вовка” та Дідик. 5 березня 1950 року о 7:00 вона розпочалася. Війська з підрозділів 62-ї дивізії внутрішніх військ МГБ заблокували село Білогорща та прилеглий лісовий масив, тоді ж восьма рота десятого стрілецького полку вела обшуки будинків, де б міг перебувати Роман Шухевич. Знайти потрібну будівлю допоміг Данило – син Марії Хробак. Він сказав де знаходиться будинок Ганни Конюшик. Група, яку очолювали старший лейтенант Демиденко та сержант Поліщук, заблокували даний будинок. Вдершись туди, виявили жінку, яка назвала себе Стефанією Кулик, яка насправді була Галиною Дідик, вони це швидко зрозуміли. Розпочався допит та обшук будинку. Під час обшуку прозвучали постріли від Романа Шухевича коло схованки, яка знаходилася в стіні на східцях між першим і другим поверхом. Ним був вбитий начальник відділення 2-Н МГБ УРСР майор Ровенко та поранений полковник Фокін. Після цього він спустився сходами до виходу з гранатою в руці, думаючи, що втече, сержант спецслужб поранив з ППШ керівника українського визвольного руху, щоб не бути затриманим живим, добиває себе пістолетом....Тіло відвели до Львова, де його розпізнав син Юрій та зв'язкова К. Зарицька – “Монета” [27, с. 13-17].

Зрозуміло, що більшовики не були задоволені даною операцією, бо не затримали Головнокомандувача УПА живим. Проте знайшли документи, які

стали їм в нагоді, що нашкодило визвольному рухові, яке і так переживало не найкращі часи. Проте слід згадати Г. Саннікова – офіцера радянських спецслужб, який писав, що навіть загибель Романа Шухевича не стала смертельним ударом для українського визвольного руху. Варто з ним погодитись. До кінця протистояння був ще далеко не один рік. В 1950 – 1952 роках ще активно діяли групи до дванадцяти осіб. Навіть після 1956 року, коли КГБ повідомили про повну ліквідацію українського визвольного руху, супротив не зник, деякі групи ще діяли. Окремі особи вижили, не склали зброї, не здалися більшовикам, не були захоплені силою і побачили на власні очі те, за що боролися всі учасники визвольного руху – незалежну Україну.

ВИСНОВКИ

Після завершення Другої світової війни визвольний рух опинився перед новими викликами: радянська влада, утвердившись на всій території Західної України розгорнула проти націоналістів масовий і системний наступ. Більшовики вдосконалювали тактику “блокадно-військових операцій”, що поєднували облави, прочісування лісів, блокування сіл гарнізонами. Попри це, український визвольний рух продовжував здійснювати активний опір радянській владі, незважаючи на істотно змінені політичні та військово-стратегічні умови. ОУН-УПА переорієнтовували свою діяльність, комбінуючи відкриту партизанську боротьбу з глибоко конспіративними формами підпільної роботи, це свідчило про вміння пристосовуватися до змін.

У даний період визвольний рух зосереджувався не лише на збройних акціях, а й на ідейно-пропагандистському фронті: поширювалися звернення до населення, проводилася агітація. Така багатовекторність діяльності дозволяла втримувати певний рівень підтримки серед населення. В перші повоєнні роки націоналісти зазнали чергових втрат – через каральні операції та агентурну роботу спецслужб, але при цьому продемонстрували стійкість у виконанні своїх завдань та збереженні ідейної основи боротьби.

Призначення Лазара Кагановича, відомого своєю роллю в організації репресій, колективізації та Голодомору на початку 1930-х років, означало перехід до ще більш рішучих і безкомпромісних заходів проти націоналістів. У 1947 році Каганович вимагав від МГБ рішучого “викорінення націоналістичного елементу”, а також ініціював посилення партійного контролю над місцевими органами влади. З його приходом радянські спецслужби активізували використання спецбоївки, агентури, що мали на меті зламати організаційні структури підпілля зсередини. Посилилася практика масових арештів, репресій проти родин націоналістів,

колективізація. Саме в цей період радянський режим поступово здобув остаточну оперативну ініціативу.

Слушно згадати про те, що мали місце не тільки внутрішньореспубліканські репресивні заходи, а й за її межами, зокрема операція “Вісла”, яка унеможливила діяльність підрозділів УПА на польській території та ліквідувала етнічне середовище, яке було опорою націоналістів.

У 1948-1950 рр. протистояння між визвольним рухом та радянською владою вступило у вирішальну фазу. У 1948 році мережа агентури МГБ значно розширилася, зросла кількість спецбоїв, що діяли під виглядом повстанських груп. УПА фактично перейшла до глибокого підпілля, відмовившись від великих збройних з’єднань на користь малих мобільних боїв, здатних діяти в умовах блокування території. Одночасно ОУН концентрувала зусилля на пропагандистській та організаційній діяльності, прагнучи зберегти ідейні засади руху й підтримку серед населення.

У 1949 році радянський режим посилив депортації, примусову колективізацію. Продовжувалися масштабні воєнно-чекістські операції – блокування лісових масивів з подальшим знищенням або захопленням учасників спротиву. У відповідь націоналісти переходило до точкових ударів, диверсій та інформаційного впливу, намагаючись підірвати авторитет та легітимність радянської влади.

Кульмінацією став 1950 рік, коли радянським спецслужбам вдалося віднайти та ліквідувати головного командира УПА Романа Шухевича – “Тарас Чупринка”. Ця подія стала символічним завершенням організованої збройної фази визвольного руху, хоча окремі групи підпілля продовжували боротьбу ще багато років.

Масштаби репресій проти повстанців у досліджуваний період були надзвичайно значними. Радянська влада застосувала арешти, депортації, примусове переселення родин учасників підпілля, широке використання спецоперацій та засобів психологічного впливу на населення. Репресивна політика охоплювала не тільки активних учасників визвольного руху, а і

цивільне населення, яке зазнало примусової колективізації, вводилися великі податки для власників приватних господарств, конфіскація майна ставали засобом підризу соціально-економічної бази підтримки визвольного руху. За своїм масштабом та інтенсивністю ці заходи стали одними з наймасовіших у повоєнній історії СРСР.

Аналіз наслідків діяльності визвольного руху засвідчив, що він справив тривалі та багатогранні впливи на українське суспільство, формування національної ідентичності. Попри поразку у військово-оперативному вимірі, український народ зберіг ідеологічну тяглисть боротьби за державність, що відобразилося у подальших політичних і націєтворчих процесах. У сучасному українському суспільстві діяльність націоналістів займає почесне місце в історичній пам'яті та продовжує формувати наукові дискусії, державну політику пам'яті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Армія безсмертних. Повстанські світлини / Ред. В. В'ятрович та В. Мороз. Центр досліджень визвольного руху. Львів, 2006. 212 с.
2. Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади / Ред. кол.: Я. Ісаєвич (голова), М. Литвин, В. Расевич, Б. Пікулик (секретар); Упорядн.: Я. Ісаєвич, О. Вовк, І. Пусько, В. Расевич, В. В'ятрович. НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2003. 813 с. (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність)
3. Іваник М., Бошно М. (упоряд.) Бастіон і Батурин. УПА та підпільна адміністрація ОУН в Ярославщині, Любачівщині та Томашівщині в рр. 1944–1947: Документи та матеріали. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 628 с. (Архів Закерзоння. Т. 1).
4. Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи радянських органів державної безпеки/ За загальною редакцією професора Володимира Сергійчука. Т. 2. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2006. Т.І. 920 с.
5. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. Книга I (Підготували Я.Лялька, П.Максимук, І.Патер та ін.) Авт. передмови Я.Лялька, Р.Бачинський. Львів, Просвіта, 1993; іл. 800 с.
6. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. Книга 2 (Підготували Я. Лялька, Р. Коритко, Миром Онишкевич та ін.). Автор передмови Я. Лялька. Львів, Галицька видавнича спілка. 1997; ілюстр. 664 с.
7. Літопис УПА : нова серія. Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи, ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943–1959. Кн. 2. 1946–1947. Київ ; Торонто : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2002. 574 с..

8. Літопис УПА : нова серія. Т. 6. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1948. Кн. 3. 1948. Київ ; Торонто : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2003. 512 с

9. Літопис УПА : нова серія. Т. 7. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1949-1959. Кн. 4. 1949-1959. Київ. ; Торонто : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2003. 715 с..

10. Літопис УПА. Нова серія. Т. 8: Волинь, Полісся, Поділля: УПА та запілля 1944-1946 / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім . М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА" та ін. Київ-Торонто, 2006. 1448 с.

11. Літопис УПА. Нова серія. Т. 10: Життя і боротьба генерала "Тараса Чупринки" (1907–1950). Документи і матеріали / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім . М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА" та ін. Київ-Торонто, 2007. 832 с.

12. Літопис УПА. Нова серія. Т. 12: Воєнна округа УПА "Буг". Документи і матеріали. 1943–1952. Книга 1 / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім . М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА" та ін. Київ-Торонто, 2009. 790 с.

13. Літопис УПА. Нова серія. Т. 13: Воєнна округа УПА "Буг". Документи і матеріали. 1943–1952. Книга 2 / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім . М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА" та ін. Київ-Торонто, 2009. 1224 с.

14. Літопис УПА. Нова серія. Т. 15: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. Кн. 2: 1945–1954 / Ред. рада: П. Сохань (співголова), П. Й. Потічний (співголова), Г.

Боряк, В. Лозицький, Р. Пиріг, Ю. Шаповал, О. Удод, С. Кокін, М. Посівнич; Упорядн.: С. Власенко, С.Кокін, В. Лозицький. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА"; Державний комітет архівів України; Галузевий державний архів СБУ. Київ; Торонто, 2011. 840 с.

15. Літопис УПА. Нова серія. Т. 16: Волинь і Полісся у невідомій епістолярній спадщині ОУН і УПА 1944–1954 рр. / Ред. рада: П. Сохань (співголова), П. Й. Потічний (співголова), Г. Боряк, В. Лозицький, Р. Пиріг, Ю. Шаповал, О. Удод, С. Кокін, М. Посівнич; Упорядн.: В. Ковальчук, В. Огороднік. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА"; Галузевий державний архів СБУ. – Київ; Торонто, 2011. 1025 с.

16. Літопис УПА. Нова серія. Т. 17: Осип Дяків-"Горновий": Документи і матеріали / Ред. рада: П. Сохань (співголова), П. Й. Потічний (співголова), Г. Боряк, В. Лозицький, Р. Пиріг, Ю. Шаповал, О. Удод, С. Кокін, М. Посівнич; Упорядн. В. Мороз. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА"; Галузевий державний архів СБУ. Київ; Торонто, 2011. 1015 с.

17. Літопис УПА. Нова серія. Т. 18: Діяльність ОУН та УПА на території Центрально-Східної та Південної України / Ред. рада: П. Сохань (співголова), П. Й. Потічний (співголова), Г. Боряк, В. Лозицький, Р. Пиріг, Ю. Шаповал, О. Удод, С. Кокін, М. Посівнич; Упоряд.: О. Пагіря, В. Іванченко. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА"; Галузевий державний архів СБУ. Київ; Торонто, 2011. 1160 с.

18. Літопис УПА. Нова серія. Т. 19: Підпілля ОУН на Буковині: 1943–1951. Документи і матеріали / Ред. рада: П. Сохань (співголова), П. Й. Потічний (співголова), Г. Боряк, В. Лозицький, Р. Пиріг, Ю. Шаповал, О. Удод, С. Кокін, М. Посівнич; Упоряд.: Д. Проданик. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського;

Видавництво "Літопис УПА"; Галузевий державний архів СБУ. Київ; Торонто, 2012. 786 с.

19. Літопис УПА. Нова серія. Т. 20: Воєнна округа УПА "Лисоня". 1943-1952: Документи і матеріали / Ред. рада: П. Сохань (співголова), П. Й. Потічний (співголова), Г. Боряк, В. Лозицький, Р. Пиріг, Ю. Шаповал, О. Удод, С. Кокін, М. Посівнич; Упоряд.: С. Воляннюк. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА"; Галузевий державний архів СБУ. Київ; Торонто, 2012. 748 с.

20. Літопис УПА. Нова серія. Т. 21: Ярослав Старух: Документи і матеріали / Ред. рада: П. Сохань (співголова), П. Й. Потічний (співголова), Г. Боряк, В. Лозицький, Р. Пиріг, Ю. Шаповал, О. Удод, С. Кокін, М. Посівнич; Упоряд. В. Мороз. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА"; Галузевий державний архів СБУ. Служба безпеки України. Київ; Торонто, 2012. 1008 с.

21. Літопис УПА. Нова серія. Т. 22: Станиславівська округа ОУН: Документи і матеріали 1945-1951 / Ред. рада: П. Сохань (співголова), П. Й. Потічний (співголова), Г. Боряк, В. Лозицький, Р. Пиріг, Ю. Шаповал, О. Удод, С. Кокін, М. Посівнич; Упоряд.: Д. Проданик, С. Лесів. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА"; Галузевий державний архів СБУ. Служба безпеки України. – Київ; Торонто, 2013. 1376 с.

22. Літопис УПА. Нова серія. Т. 23: Золочівська округа ОУН: Документи і матеріали референтури СБ 1944-1951 / Ред. рада: Г. Папакін (співголова), П. Й. Потічний (співголова), Г. Боряк, В. Лозицький, Р. Пиріг, Ю. Шаповал, О. Удод, С. Кокін, М. Посівнич; Упоряд. М. Романюк. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА"; Галузевий державний архів СБУ; Служба безпеки України. Київ; Торонто, 2013. 1320 с.

23. Літопис УПА. Нова серія. Т. 24: Золочівська округа ОУН: Організаційні документи 1941-1952 / Ред. рада: Г. Папакін (співголова), П. Й. Потічний (співголова), Г. Боряк, В. Лозицький, Ю. Шаповал, М. Посівнич, В. Огороднік; Упоряд. М. Романюк. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА"; Галузевий державний архів СБУ; Служба безпеки України. – Київ; Торонто, 2014. 1400 с.

24. Літопис УПА. Нова серія. Т. 26: Коломийська округа ОУН: Документи і матеріали референтури СБ (1945–1950) / Упоряд.: Д. Проданик, В. Гуменюк. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА"; Галузевий державний архів СБУ; Служба безпеки України. Київ; Торонто: Літопис УПА, 2016. 568 с.

25. Літопис УПА. Т. 50: Тернопільщина: "Вісті з Терену" та "Вістки з Тернопільщини", 1943-1950. Кн. 2 / Відп. ред. П. Й. Потічний; Ред.: І. Гомзяк. – Торонто; Львів: Вид-во "Літопис УПА", 2010. 1240 с.

26. Польша та Україна у тридцятих-сорокових роках ХХ століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Т. 5: Акція "ВІСЛА" 1947 / Ред. кол.: С. Богунов, З. Гайовнічек, Б. Гронек, П. Кулаковський, П. Мерецький, В. Пристайко, О. Пшенніков, Є. Тухольський, Ю. Шаповал. Державний архів Служби безпеки України; Архів Міністерства внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща; Інститут національної пам'яті – Комісія з переслідування злочинів проти польського народу; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. Варшава; Київ, 2006. 832 с.

27. Сергійчук В. Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940-1950). Київ. 2007. Т. 2. 584 с.

28. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр. Київ.: Дніпро, 1998. 941 с.

29. Сергійчук В. Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецбоїв НКВС-НКДБ під виглядом ОУН-УПА. Вид. 2-е, доповнене. Київ., 2006. 184 с.
30. Сергійчук В. Український здвиг. Т.1 Закерзоння. 1939 – 1947. Київ.: Українська видавнича спілка, 2004. 840 с.
31. Сергійчук В. Український здвиг. 5 томів. Том 2. Волинь. 1939-1955. Київ. Українська Видавнича Спілка. 2005. 840 с.
32. Сергійчук В. Український здвиг. 5 томів. Том 3. Прикарпаття. 1939-1955. Київ. Українська Видавнича Спілка. 2005. 840 с.
33. Сергійчук В. Український здвиг. Т.4. Поділля. 1939 – 1955. Київ.: Українська видавнича спілка, 2005. 840 с.
34. Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1959) / За заг. ред. В. Сергійчука; упоряд.: В. Сергійчук, І. Білокінь, С. Кокін, С. Сердюк. Галузевий державний архів служби безпеки України; Галузевий державний архів служби зовнішньої розвідки України. Т. 2. Київ., 2009. 639 с.
35. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том 2. Книга 3 (1947 – 1957 рр.). Івано-Франківськ: КПФ “ЛІК”, 2011. 768 с.
36. УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942-1950 рр. Т. 2 (Бойові дії УПА). Б.м. 1960. 443 с.
37. Шаповал Ю. ОУН і УПА на терені Польщі (1944—1947 рр.) Київ.: Інститут історії України НАН України, 2000. 240 с.
38. Chornyi lis : vydannia komandy Stanyslavivs'koho taktychnoho vidtynka UPA (Chornyi lis), 1947-1950 ; peredruk pidpil'noho zhurnalu UPA Chornyi lis 1947-1950 : reprint of the UPA underground journal / [Vidpovidal'nyi redaktor Ie. Shtendera ; spivredaktor P. Potichnyi]. 2-е випр. вид. Toronto : V-vo Litopys UPA, 1987-1989. 302 с.

* * *

39. Антонюк Я. Український визвольний рух в постатях керівників. Волинська та Брестська області (1930-1955). Торонто-Львів, Літопис УПА, 2014 р., 1069 с. Бібліотека т. 13
40. Антонюк Я.М. Діяльність СБ ОУН на Волині. Луцьк: Волинська книга, 2007. 176 с.
41. Антонюк Я.М. Діяльність служби безпеки ОУН (б) на території Волині та Західного Полісся (1946-1951 рр.). Луцьк: Ключі, 2013. 270 с.
42. Антонюк Я.М. Діяльність спеціальних підрозділів українських націоналістичних організацій (1921 – 1991). Національний університет «Острозька академія» Міністерства освіти і науки України, Острог, 2021. 651 с.
43. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Кн. 2. Київ.: "Либідь", "Військо України", 1994. 686 с.
44. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Кн. 1. Київ.: "Либідь"– "Військо України", 1994. 432 с.
45. В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942 – 1947. Київ., 2011. 288 с.
46. В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословаччини. Торонто, Львів: Видавництво "Літопис УПА", 2001. 208 с.
47. В'ятрович В. Українська повстанська армія у світлі західної преси (1946-1947 роки) / В.В'ятрович // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Львів, 2000. Вип. 7. С. 471–487.
48. Василь Галаса. Наше життя і боротьба. Львів, 2005. 272 с.
49. Веденєєв Д. «Повстанська розвідка діє точно й відважно...»: Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940–1950 роки. Київ.: «К.І.С.», 2007. 568 с.

50. Веденєєв Д. В., Лісов О. С. .Новітня вітчизняна історіографія діяльності розвідки та контррозвідки руху українських націоналістів і Української повстанської армії у 1920–1950-х рр. // Військово-науковий вісник. 2016. Вип. 26. С. 81-94.

51. Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945-1980-ті роки: Монографія. Київ.: К. І. С., 2007. 568 с.

52. Деревінський В. Ставлення ОУН(Б) і УПА до сусідніх народів та національних меншин. НАН України. Інститут історії України. Київ.: Ін-т історії України НАН України, 2006. 148 с.

53. Державотворчі ідеї Проводу ОУН в Україні (1940–1950). Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. Львів, 2007. Збірник 10. - 14 с.

54. Дмитрук, В. Г. Вони боролися за волю України : [монографія] / Володимир Дмитрук. Луцьк: Волин. обл. друк., 2007. 1070 с. : іл.

55. Жилюк В. М. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941 - 1955 рр. : монографія / В. М. Жилюк. Рівне : Волин. обереги, 2008. 308 с. : іл.

56. Ільницький В. Створення та діяльність у західних областях УРСР радянських парамілітарних формувань (1944-1954 рр.). "З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ" №2 (37) 2011 . С. 47-82.

57. Іщук О. Діяльність проводу ОУН (б) на північно-західних українських землях у 1948-1952 рр. Київ., 2009. 46 с.: іл.

58. Іщук Олександр, Огороднік Валерій. Генерал Микола Арсенич: життя та діяльність шефа СБ ОУН. Київ., 2010 . 195 с., іл.

59. Кентій А. В. Збройний чин українських націоналістів. 1920-1956. Історико-архівні нариси. Т. 2: Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації українських націоналістів. 1942-1956 / Наук. ред. Г. В. Папакін. Державний комітет архівів України; Центральний державний архів громадських об'єднань України. Київ., 2008. 415 с.

60. Кентій А. В. Нарис боротьбі ОУН-УПА в Україні (1946-1956 рр.) Київ. Інститут історії України НАН України. 1999. 111 с.
61. Киричук, Ю. А. Історія УПА. Тернопіль: [б.в.], 1991. 55 с., [12] л. іл., фото.
62. Киричук. Ю Український національний рух 40-50-х років ХХ століття: ідеологія та практика : [монографія] / Ю. А. Киричук; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів: Добра справа, 2003. 463 с. : іл.
63. Ковальчук Володимир. ОУН в Центральній, Південній та Східній Україні. 1941-1950-ті рр. Київ., 2011. 80 с.
64. Когут М. Командир Різун. "Відродження"; Дрогобич, 2001. 38 с.
65. Косик В. Спецоперації НКВД-КГБ проти ОУН: боротьба Москви проти українського націоналізму 1933–1943. Дослідження методів боротьби / Рецензенти: Патер І. Г., Якимович Б. З. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2009. 160 с., іл.
66. Кульчицький С.В. (відп.ред.). Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / НАН України; Інститут історії України . Київ.: Наук. думка, 2005. с. 408
67. Лебедь М. Українська Повстанська Армія. Мюнхен, 1946. – с. 124
68. Манзуренко В., Гуменюк В. Рейд УПА в Румунію 1949 р. Львів ,Рівне , 2007. 55, [8] с. : фот.
69. Мизак Н. С. .За тебе, свята Україно: Південне Надзбруччя у визвольних змаганнях ОУН, УПА: Чортківський надрайон ОУН. Кн. 2. Чернівці: Буковина, 2000. 415 с.
70. Мизак Н. За тебе, свята Україно! Південне Надзбруччя у Визвольних Змаганнях ОУН, УПА Книга перша. Чернівці: Буковина, 1998. 450 с.
71. Мизак Н. За тебе, свята Україно. Буцацький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА: Книга четверта. Чернівці, 2004. 400 с.

72. Мизак Н. С. УПА-«Захід» і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942-1960 рр.: монографія. — Чернівці: Прут, 2011. 433 с. (За тебе, свята Україно; кн. 7).

73. Мороз В. Завершальний етап збройної боротьби ОУН і УПА на українських землях. Визвольний шлях. Кн.8(677). Серпень 2004. С. 72—87.

74. О. Ленартович. До питання про чисельний склад УПА. Наукові записки. Серія «Історичні науки». Випуск 20. Житомир: С. 311-224

75. Патриляк І. Визвольна боротьба ОУН й УПА (1939-1960 рр.). Київ: ВД АДЕФ-Україна, 2020. 712с. 64 с. ілл.

76. Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939-1960 роках/ Іван Патриляк/ Центр досліджень визвольного руху. Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2024. 688 с. ч/б іл..

77. Підлубний В. Діяльність ОУН та УПА на Буковині у 1940-1952 рр. 2010. Чернівці, 152 с.

78. Гай–Нижник П. П. "Перед нами знову і знову постає реальна і жива картина майбутньої держави України" (яку державу прагла створити ОУН(б) у другій половині 1940–х у 1950/1960–х рр.) / П. П. Гай–Нижник // Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 95. С. 71-79.

79. ПРОБЛЕМА ОУН-УПА. Попередня історична довідка / Відп. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. Київ.: Інститут історії України, 2000. 132 с.

80. Русначенко, А. Народ збурений: нац.-визвол. рух в Україні й нац. рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках / А. М. Русначенко. Київ: Пульсари, 2002. 518 с. : іл.

81. Савчин М. Тисяча доріг : спогади жінки учасниці підпільно-визвольної боротьби під час і після Другої світової війни /, відповід. за вип. О. Зінкевич. 2-е вид. Київ: Смолоскип, 2017. 539 с. : іл.

82. Скорупський М. А. .Туди де бій за волю («Where the battle for freedom is»): (Спогади Курінного УПА Максима Скорупського-Макса), Макс. Київ. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1992. 351 с.

83. Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943-49 : довідник. Нью-Йорк: Пролог, 1994. 199 с. : іл. (Бібліотека "Прологу і сучасности" ; ч. 194.1).
84. Стародубец Г. Генеза українського повстанського запілля. Монографія , Тернопіль , «Підручники і посібники» , 2008 , 464 с.
85. Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941 - 1953) / О. Стасюк, наук. ред. Ю. Сливка; Інститут українознавства ім. І. Крип'яковича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. 384 с.
86. Сціборський М. Націократія. Вінниця: Державна картографічна фабрика, 2007. 112 с.
87. Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича; [редкол.: Я. Ісаєвич (голова) та ін. ; упоряд., відп. ред. Ю. Сливка]. Львів: [Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України], 2004. – 294, [2] с. : іл. (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність).
88. Український визвольний рух № 1 Львів: Мс, 2003. 208 с.
89. Український визвольний рух. Збірник 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. Львів, 2007. 352 с., іл.
90. Український визвольний рух. Збірник 12. Львів, 2008. 224 с., іл.
91. Український визвольний рух. Збірник 13. Львів, 2009. 248 с., іл.
92. Український визвольний рух. Збірник 7. Львів, 2006. 312 с., іл.
93. Український визвольний рух. Збірник 8. Львів, 2006. 312 с., іл.
94. Український визвольний рух. Збірник 9. Львів, 2007. 320 с., іл.
95. Хархаліс Р. УПА на грані двох світів. Львів: Логос, 2007. с. 111
96. Цепенда І.Є. Операція "Вісла" в польській історіографії (укр.) // Український історичний журнал. 2002. № 3. С. 84-93.
97. Bohdan Łukaszewicz, „Życiorysy. Ukraińcy z operacji »Wisła« represjonowani na Warmii i Mazurach w latach 1947—1956. Materiały biograficzne”. Olsztyn, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego,

2009, 320 s. Bohdan Łukaszewicz, "Biographies. Ukrainians in Wisła operation repressed in Warmia and Mazury between 1947 and 1956". Olsztyn. Biographic materials. Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 2009, 320 p. (Michał Arndt)

98. Motyka G. Pany i rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA 1945—1947. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 1997. (współautor z Rafałem Wnukiem). 207 s

99. Motyka G. Ukraińska partyzantka 1942—1960. Warszawa, 2006. 720 s.